МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: «Зовнішня торгівля послугами України: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення»

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0514-ме
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
Гончар Володимир Володимирович

Керівник: доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму, к.е.н. Дугієнко Н.О.

Рецензент: професор кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму, д.е.н. Гамова О.В.

Запоріжжя
2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 051«Економіка»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____О.В.Гамова
«____»_____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Гончару Володимиру Володимировичу

1.Тема роботи: «Зовнішня торгівля послугами України: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення»
керівник роботи: Дугієнко Наталя Олександрівна, к.е.н., доцент
затверджені наказом ЗНУ від «25» березня 2025 р. № 439-с

2. Строк подання студентом роботи: 5 грудня 2025

3. Вихідні дані до роботи: інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, звіти міжнародних організацій, компаній та інших установ, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)

1. Теоретичні засади зовнішньої торгівлі послугами.
2. Аналіз впливу війни на зовнішню торгівлю послугами України.
3. Перспективи відновлення та розвитку зовнішньої торгівлі послугами України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень). Графічний матеріал використано у другому розділі при аналізі сучасних тенденцій зовнішньої торгівлі послугами України в умовах війни та повоєнного відновлення.

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ПІП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гамова О.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
І розділ	Гамова О.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
ІІ розділ	Гамова О.В., професор	08.09.2025 р.	08.09.2025 р.
ІІІ розділ	Гамова О.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.
Висновки	Гамова О.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.

7. Дата видачі завдання 24 червня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Термін виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	06.11.2024 – 18.12.2024	виконано
2	Складання робочого плану	24.06.2025 р. – 15.07.2025 р.	виконано
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	22.07.2025 – 30.07.2025	виконано
4	Складання плану	01.08.2025 р. – 04.08.2025 р.	виконано
5	Виконання вступу	05.08.2025 р. – 08.09.2025 р.	виконано
6	Виконання розділу 1	09.09.2025 р. – 02.10.2025 р.	виконано
7	Виконання розділу 2	03.10.2025 р. – 20.10.2025 р.	виконано
8	Виконання розділу 3	21.10.2025 р. – 27.10.2025 р.	виконано
9	Формулювання загальних висновків	28.10.2025 р. – 10.11.2025 р.	виконано
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	18.11.2025 р.	виконано
11	Попередній захист роботи на кафедрі	06.11.2024 – 30.11.2025	виконано
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	01.12.2025 р. – 05.12.2025 р.	виконано
13	Одержання відгуку та рецензії	01.12.2025 р. – 05.12.2025 р.	виконано
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	05.12.2025 р.	виконано

Студент – дипломник _____ Гончар В.В.

Керівник проєкту _____ Дугієнко Н.О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Селіщева А.В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 110 с., 15 рис., 8 табл., 59 джерел.

Об’єктом дослідження є зовнішня торгівля послугами України.

Предмет дослідження: сукупність теоретичних та практичних основ зовнішньої торгівлі послугами України в умовах воєнних викликів та у період повоєнного відновлення економіки.

Мета роботи: аналіз впливу війни на зовнішню торгівлю послугами України, а також визначення перспективи відновлення та розвитку зовнішньої торгівлі послугами України.

Методи дослідження: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід, методи статистичного аналізу, порівняння, групування та графічна візуалізація.

У роботі досліджено сутність та класифікацію послуг у міжнародній торгівлі. Визначено чинники конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі. Встановлено методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами. Здійснено аналіз динаміки експорту та імпорту послуг України в умовах війни. Визначено основні бар'єри та проблеми зовнішньої торгівлі послугами під час воєнного стану. Проведено аналіз змін у структурі торгівлі послугами за ключовими секторами. Встановлено роль міжнародних організацій та партнерів у підтримці українського ринку послуг. Запропоновано стратегії адаптації сфери послуг до умов післявоєнного відновлення. Розроблено напрями підвищення конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках.

ПОСЛУГИ, ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, ЕКСПОРТ, ІМПОРТ, МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ.

SUMMARY

Qualifying work: 110 pp., 15 figures, 8 tables, 59 sources.

The object of research is Ukraine's foreign trade in services.

The subject of the study: the set of theoretical and practical foundations of Ukraine's foreign trade in services in the context of military challenges and during the post-war economic recovery.

The purpose of the work: to analyze the impact of the war on Ukraine's foreign trade in services and to determine the prospects for the recovery and development of Ukraine's foreign trade in services.

Research method: analysis and synthesis, induction and deduction, a systematic approach, methods of statistical analysis, comparison, grouping, and graphical visualization.

The work examines the essence and classification of services in international trade. The factors of competitiveness of the service sector in foreign trade are identified. Methodological approaches to assessing the effectiveness of foreign trade in services are established. An analysis of the dynamics of Ukraine's exports and imports of services in wartime is carried out. The main barriers and problems of foreign trade in services during martial law are identified. An analysis of changes in the structure of trade in services by key sectors is carried out. The role of international organizations and partners in supporting the Ukrainian services market has been established. Strategies for adapting the services sector to post-war recovery conditions have been proposed. Directions for increasing the competitiveness of Ukrainian services in international markets have been developed.

SERVICES, FOREIGN TRADE, COMPETITIVENESS, EXPORT, IMPORT, INTERNATIONAL ORGANIZATIONS, POST-WAR RECONSTRUCTION.

ЗМІСТ

ВСТУП 9

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ 13

1.1 Сутність та класифікація послуг у міжнародній торгівлі 13

1.2 Чинники конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі 21

1.3 Методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами 29

Висновки до розділу 1 38

2 АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЮ ТОРГІВЛЮ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ 40

2.1 Динаміка експорту та імпорту послуг України в умовах війни 40

2.2 Аналіз змін у структурі торгівлі послугами за ключовими секторами 48

2.3 Основні бар'єри та проблеми зовнішньої торгівлі послугами під час воєнного стану 56

Висновки до розділу 2 66

3 ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ 70

3.1 Роль міжнародних організацій та партнерів у підтримці українського ринку послуг 70

3.2 Стратегії адаптації сфери послуг до умов післявоєнного відновлення 79

3.3 Напрями підвищення конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках 94

Висновки до розділу 3 99

ВИСНОВКИ 101

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 106

ВСТУП

Актуальність теми. Зовнішня торгівля послугами є важливою складовою економіки України, відіграючи значну роль у формуванні платіжного балансу, забезпеченні економічного зростання та інтеграції країни у світовий ринок. Проте за останні роки цей сектор зазнав значних викликів через військові дії, макроекономічну нестабільність та структурні зміни в глобальній економіці. Зниження обсягів експорту послуг, трансформація попиту на міжнародні послуги, а також зміни в логістиці та фінансових потоках створюють як ризики, так і нові можливості для відновлення та подальшого розвитку цього сегмента.

В умовах післявоєнного відновлення України ключовими факторами стимулювання зовнішньої торгівлі послугами повинні стати цифровізація, розширення доступу до міжнародних ринків, зміна структури експортних галузей, адаптація до нових регуляторних норм та залучення інвестицій у сектор послуг. Особливо перспективними напрямами є IT-послуги, транспортно-логістичний сектор, фінансові, освітні та інжинірингові послуги, які демонструють високий потенціал зростання в умовах глобальної цифрової трансформації.

Отже, аналіз перспектив відновлення та розвитку зовнішньої торгівлі послугами України є актуальним як з точки зору подолання кризових явищ, так і для розробки стратегічних напрямів зміцнення конкурентних позицій країни у міжнародній торгівлі послугами.

Питання сучасного стану та перспектив щодо розвитку зовнішньої торгівлі послугами в Україні були предметом дослідження таких авторів, як: Співак Л.С., Дишкантюк Ю. І., Данилюк Т.І., Коваленко Ю.В., Семенченко А.І., Дрешпак В.М., Матвійчук Р.М., Кандзюба С.П., Мельничук О.П., Плакида С.І., Наумов М.С., Мельник Ю.В.

Метою роботи є аналіз впливу війни на зовнішню торгівлю послугами України, а також визначення перспективи відновлення та розвитку зовнішньої торгівлі послугами України.

Відповідно до мети було визначено наступні завдання дослідження:

– дослідити сутність та класифікація послуг у міжнародній торгівлі;

– визначити чинники конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі;

– встановити методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами;

– здійснити аналіз динаміки експорту та імпорту послуг України в умовах війни;

– визначити основні бар'єри та проблеми зовнішньої торгівлі послугами під час воєнного стану;

– провести аналіз змін у структурі торгівлі послугами за ключовими секторами;

– встановити роль міжнародних організацій та партнерів у підтримці українського ринку послуг;

– запропонувати стратегії адаптації сфери послуг до умов післявоєнного відновлення;

– розробити напрями підвищення конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках.

Об’єктом дослідження є зовнішня торгівля послугами України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних основ зовнішньої торгівлі послугами України в умовах воєнних викликів та у період повоєнного відновлення економіки.

У процесі написання дослідження застосовувалися такі методи, як аналіз і синтез для розкриття теоретичних основ зовнішньої торгівлі послугами та виявлення чинників її конкурентоспроможності. Індукція та дедукція дозволили сформувати узагальнення на основі окремих спостережень і побудувати логічну структуру дослідження. Системний підхід дав змогу

комплексно розглянути взаємозв'язки між складовими зовнішньої торгівлі послугами в умовах воєнного стану. Для аналізу динаміки експорту й імпорту послуг застосовувалися методи статистичного аналізу, порівняння, групування та графічна візуалізація.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленому дослідженні теоретико-методичних засад розвитку та конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі України, у формуванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності міжнародної торгівлі послугами в умовах післявоєнного відновлення.

Наукову новизну підтверджують такі конкретні результати дослідження:

1) удосконалено:

– методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами;

– класифікацію чинників конкурентоспроможності сфери послуг у міжнародній торгівлі;

2) отримало подальший розвиток:

– теоретичне обґрунтування сутності послуг як специфічного об'єкта міжнародної торгівлі;

– підходи до формування державної політики стимулювання експорту послуг в умовах післявоєнного відновлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів відновлення та стратегічного розвитку зовнішньої торгівлі послугами України в умовах післявоєнної трансформації економіки. Запропоновані у роботі підходи до підвищення конкурентоспроможності українських послуг на світових ринках можуть бути використані державними органами при формуванні політики підтримки експортерів, міжнародними партнерами – для цільової допомоги сектору послуг, а також підприємствами, що працюють у сфері ЗЕД, – для адаптації до нових умов та пошуку точок зростання.

Інформаційну основу дослідження склали офіційні статистичні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економіки України, звіти Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, ООН та інших міжнародних інституцій. Також було використано аналітичні огляди провідних наукових установ, експертні публікації у фахових виданнях, нормативно-правові акти, що регламентують зовнішньоекономічну діяльність України.

Апробація результатів роботи. Апробація результатів роботи здійснювалася шляхом публікації основних наукових положень і висновків у фахових виданнях та матеріалах конференцій. Зокрема, результати дослідження викладено у матеріалах XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави» (м. Запоріжжя), де опубліковано тези на тему «Аналіз динаміки експорту ІТ-послуг України» [58]. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено у статті «International competitiveness of Ukrainian IT services in the context of war and post-war recovery», надрукованій у науковому журналі Financial Strategies of Innovative Economic Development [59].

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

1.1 Сутність та класифікація послуг у міжнародній торгівлі

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції світових ринків міжнародна торгівля послугами набуває все більшого значення. Зростаюча роль послуг зумовлена не лише їхнім внеском у розвиток національних економік, а й їхньою ключовою функцією у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств і держав на міжнародній арені. Послуги охоплюють широкий спектр економічної діяльності – від фінансових, транспортних і освітніх послуг до інформаційних технологій і консалтингу, що визначає їхню неоднорідність і складність у класифікації.

Поняття «послуга» є багатовимірним і має різні підходи до визначення, які відображають особливості нематеріального характеру цієї економічної категорії. Відсутність матеріальної форми, одночасність виробництва та споживання, а також високий ступінь індивідуалізації процесу надання послуг ускладнюють їхнє трактування в економічній науці.

Таблиця 1.1 – Підходи до визначення поняття «послуга»

Автор	Визначення послуги
1	2
Л.С. Співак	«Результати економічної діяльності, які набувають матеріально-речової форми й задовольняють певні потреби».
О. Ланге	«Будь-які функції, які пов’язані із задоволенням людських потреб, але які безпосередньо спрямовані на виробництво будь-яких предметів».
А.І. Семенченко та В.М. Дрешпак	«Діяльність, яка спрямована на задоволення певних потреб людини, тобто послуга – це дія, результат якої споживається в процесі її надання».

Продовження таблиці 1.1

1	2
Мельничук О. П.	«Певна діяльність, яка не пов'язана зі створенням речі (її відновленням, ремонтом тощо), однак сама собою породжує відповідне благо, що має споживчу вартість, і завдяки своїм корисним властивостям здатна задовольняти певні потреби».
Ю.В. Коваленко	«Різнорідна економічна діяльність, що здійснюється виробником, задовольняє купівельний попит і потреби (особисті, колективні, суспільні), споживається в момент її постачання й має фактичний відчутний результат».
Т.І. Данилюк	«Діяльність, яка здійснюється для задоволення певних потреб або інших зручностей, наданих будь-кому».
С.І. Плакида	«Специфічний товар інфраструктурного характеру, який відображений у діяльності, пов'язаній із забезпеченням нормального або більш ефективного функціонування учасників ринку».

Джерело: складено автором на основі [1-8]

Одні автори акцентують увагу на матеріальній складовій послуг. Зокрема, Л.С. Співак розглядає їх як результати економічної діяльності, які можуть набувати матеріально-речової форми та задовольняти потреби [1, с. 57]. У такому підході простежується зв'язок послуг із виробничою сферою та їх потенційна матеріалізація, що певною мірою суперечить традиційному уявленню про послуги як нематеріальні блага.

Інший напрям визначення послуги представлений у працях О. Ланге, який розглядає послуги як функції, що задовольняють людські потреби, але не безпосередньо спрямовані на виробництво речей [2, с. 7]. Це визначення акцентує увагу на допоміжному характері послуг у виробничому процесі.

Інші дослідники, такі як Т.І. Данилюк [3, с. 22] та Ю.В. Коваленко [4, с. 44], наголошують на функціональності послуг, підкреслюючи їхню роль у забезпеченні особистих, колективних та суспільних потреб. У цьому аспекті послуга розглядається як процес, що має безпосередній вплив на споживача.

Інший напрям дослідження представлений у працях А.І. Семенченка та В.М. Дрешпака, які розглядають послугу як «діяльність, що спрямована на задоволення певних потреб людини, тобто послуга – це дія, результат якої споживається в процесі її надання» [5, с. 67]. Це визначення підкреслює

специфіку послуги як нематеріального блага, що відрізняється від товару тим, що його споживання відбувається одночасно з процесом надання. Подібного підходу дотримується і Мельничук О.П., зазначаючи, що послуга – «певна діяльність, яка не пов'язана зі створенням речі (її відновленням, ремонтом тощо), однак сама собою породжує відповідне благо, що має споживчу вартість, і завдяки своїм корисним властивостям здатна задовольняти певні потреби» [6]. У цьому контексті акцентується увага на інструментальній функції послуги та її здатності формувати цінність через нематеріальні механізми.

Ю.В. Коваленко пропонує дещо інший погляд, зазначаючи, що послуга – це «різнорідна економічна діяльність, що здійснюється виробником, задовольняє купівельний попит і потреби (особисті, колективні, суспільні), споживається в момент її постачання й має фактичний відчутний результат» [7, с. 44]. Це визначення поєднує два аспекти: функціональний (задоволення потреб) та економічний (формування попиту і пропозиції на ринку), що дозволяє розглядати послугу як важливий сегмент економіки.

Окремий підхід полягає у трактуванні послуги як товару. Так, на думку С.І. Плакида, послуга – це «специфічний товар інфраструктурного характеру, який відображений у діяльності, пов'язаній із забезпеченням нормального або більш ефективного функціонування учасників ринку» [8, с. 242]. Дане визначення дозволяє розглядати послуги через призму ринкової економіки, підкреслюючи їх значення для ефективного функціонування господарської діяльності. У такому підході послуга набуває економічного змісту, оскільки її надання безпосередньо корелює із створенням вартості та підвищенням конкурентоспроможності суб'єктів ринку.

Таким чином, аналіз наведених визначень дозволяє виокремити декілька підходів до трактування поняття «послуга»:

1. Матеріально-речовий підхід, що визнає можливість матеріалізації результату послуги (Л.С. Співак).

2. Функціональний підхід, який акцентує увагу на допоміжній ролі послуг у виробничих процесах (О. Ланге).

3. Ефектний підхід, що розглядає послугу як корисний ефект цілеспрямованої діяльності (В.М. Дрешпак).

4. Процесний підхід, що характеризує послугу як діяльність, спрямовану на задоволення потреб (Т.І. Данилюк, Ю.В. Коваленко).

5. Ринковий підхід, що визначає послугу як товар зі специфічними характеристиками (С.І. Плакида).

Усі ці підходи доповнюють одне одного, формуючи цілісне уявлення про економічну природу послуги.

На основі аналізу наукових підходів, послугу можна визначити як специфічний вид економічної діяльності, що спрямований на задоволення особистих, колективних або суспільних потреб, не пов’язаний із створенням матеріального продукту, але забезпечує корисний ефект, який споживається в момент її надання. Послуга має динамічний та процесний характер, реалізується у взаємодії між постачальником і споживачем та є невід’ємною складовою глобальної економічної системи, сприяючи її стабільності та розвитку.

У межах світового ринку послуг фіксуються переважно ті види економічної діяльності, які здійснюються у взаємодії між резидентами та нерезидентами. Відмінною рисою категорії «послуги» є кілька ключових аспектів. По-перше, надання послуг часто потребує безпосередньої участі як продавця, так і покупця, хоча сучасний розвиток цифрових технологій сприяє зростанню частки послуг, що надаються дистанційно за допомогою електронних засобів комунікації. По-друге, послуги нерідко тісно інтегровані з товарами, що ускладнює їх відокремлення. По-третє, вони не підлягають зберіганню, що визначає специфіку їхнього надання та споживання. Крім того, міжнародна торгівля послугами характеризується вищим рівнем протекціоністських обмежень і конкурентних бар’єрів порівняно з торгівлею товарами [9].

Торгівля послугами є багатовимірним явищем, яке класифікується за різними підходами відповідно до міжнародних стандартів. Однією з найбільш поширених класифікацій є класифікація, що використовується Міжнародним валютним фондом, яка передбачає виокремлення основних груп послуг, що беруть участь у міжнародному економічному обороті. Зокрема, до таких груп належать [10]:

– транспортні послуги, що охоплюють пасажирські, багажні та вантажні перевезення, забезпечуючи функціонування глобальних ланцюгів постачання та мобільність населення;

– послуги, пов'язані з поїздками, які включають ділові (відрядження) та особисті (туристичні) подорожі, що сприяють розвитку міжнародного співробітництва та глобальної мобільності робочої сили;

– послуги у сфері зв'язку, що забезпечують транскордонну передачу інформації, включаючи телекомунікаційні та поштові послуги;

– будівельні послуги, які включають підготовку будівельних майданчиків, основні будівельні роботи, будівельні роботи завершального циклу, а також комплексні проєкти будівництва «під ключ»;

– страхові послуги, що передбачають надання страхових продуктів нерезидентам страховими компаніями-резидентами, сприяючи мінімізації фінансових ризиків у міжнародній економіці;

– фінансові послуги, що здійснюються між резидентами та нерезидентами, охоплюючи банківські, інвестиційні та інші фінансові операції;

– комп'ютерні та інформаційні послуги, що включають консультування у сфері розробки програмного забезпечення, надання інформаційних послуг, а також технічне обслуговування комп'ютерної техніки;

– послуги, пов'язані з використанням прав інтелектуальної власності, що передбачають користування оригіналами або прототипами на основі ліцензійних угод з виплатою роялті (періодичних платежів) або паушальних платежів (одноразових виплат за результатами експертних оцінок);

– інші бізнес-послуги, до яких належать посередницькі послуги, операції з орендою, а також різноманітні професійні, технічні та консультативні послуги, зокрема правові, бухгалтерські, управлінські, рекламні, інжинірингові, геологорозвідувальні тощо;

– особисті, культурні, спортивні та рекреаційні послуги, що сприяють розвитку культурного обміну та міжнародної співпраці у сфері спорту та дозвілля;

– урядові послуги, які включають діяльність державних установ, міжнародних організацій та дипломатичних представництв, що забезпечують функціонування міждержавних відносин.

Дана класифікація є предметом періодичного перегляду з огляду на динамічний розвиток сфери послуг та появу нових видів економічної діяльності. Еволюція структури міжнародної торгівлі послугами відбувається під впливом технологічних змін, лібералізації регулювання та розширення глобальних ринкових зв’язків, що вимагає адаптації класифікаційних підходів до сучасних економічних реалій.

Європейська комісія, зокрема її Статистична організація (Євростат), здійснює класифікацію послуг за основними категоріями, серед яких [11]:

– послуги з переробки матеріальних ресурсів;

– технічне обслуговування та ремонт;

– транспортні послуги;

– туристичні послуги;

– будівельні послуги;

– страхові та пенсійні послуги;

– фінансові послуги;

– плата за використання об’єктів інтелектуальної власності;

– телекомунікаційні, комп’ютерні та інформаційні послуги;

– інші бізнес-послуги;

– культурні та рекреаційні послуги;

– державні та урядові послуги.

Зазначена класифікація періодично переглядається з урахуванням динаміки трансформацій у сфері послуг. Зміни в її структурі зумовлені як появою принципово нових видів діяльності, так і виокремленням певних послуг у самостійні сегменти, які раніше розглядалися як допоміжні, але з часом набути статусу окремих галузей.

В Україні Державною службою статистики розроблено Класифікацію зовнішньоекономічних послуг, яка визначає категорії послуг, що використовуються для збору даних щодо зовнішньої торгівлі послугами. Останні зміни до цієї класифікації було внесено у 2022 році [12]. Вона побудована за ієрархічним принципом, містить код послуги, її назву та детальний опис. Структура української класифікації гармонізована з підходами Євростату, що забезпечує порівнянність статистичних даних на міжнародному рівні. Відповідно до Класифікатора послуг зовнішньоекономічної діяльності, виокремлюють наступні види послуг (рис. 1.1):

Рисунок 1.1 - Класифікатор послуг зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: складено автором на основі [12]

Останні десятиліття характеризуються стрімким зростанням обсягів міжнародної торгівлі послугами. Під впливом процесів лібералізації торгівлі та глобалізації у більшості країн світу відбувається активне розширення сфери послуг як у внутрішньому споживанні, так і в межах експортно-імпортних операцій. Особливо динамічно цей процес розгортається у державах із розвиненою економікою, де сектор послуг відіграє ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності національного господарства.

На відміну від товарів, обмін якими на світовому ринку здійснюється виключно через фізичне перетинання митних кордонів держав, міжнародна торгівля послугами має суттєві особливості, які визначають її механізми функціонування. Відповідно до методологічних підходів Світової організації торгівлі, надання послуг у межах світового ринку відбувається через чотири основні моделі, що відображають різні форми економічної взаємодії між країнами [13]:

1. Транскордонна поставка послуг (cross-border trade) – передбачає надання послуг без фізичного переміщення постачальника або споживача, використовуючи телекомунікаційні, цифрові або інші засоби дистанційної взаємодії. Такий механізм є характерним для фінансових, консалтингових, інформаційних та освітніх послуг, що надаються онлайн.

2. Комерційна присутність постачальника в країні споживача (commercial presence) – реалізується через створення філій, дочірніх підприємств або представництв іноземних компаній на території країни-споживача. Такий спосіб сприяє локалізації бізнесу та передбачає довгострокове функціонування іноземного постачальника на національному ринку.

3. Споживання за кордоном (consumption abroad) – передбачає переміщення споживача до країни надання послуг. Цей механізм є характерним для туристичних, освітніх і медичних послуг, коли фізичні або юридичні особи отримують послуги поза межами власної держави.

4. Тимчасове переміщення фізичних осіб-постачальників послуг (movement of natural persons) – відбувається у разі, коли фахівці або інші працівники тимчасово переїжджають до країни споживача для безпосереднього надання послуг. Така модель є поширеною у сфері консалтингу, будівництва, ІТ-аутсорсингу та професійної освіти.

Таким чином, міжнародна торгівля послугами є багатокомпонентним процесом, що охоплює різні способи економічної взаємодії, які відображають як традиційні, так і сучасні тенденції глобального обміну послугами. Послугу доцільно визначати як специфічний вид економічної діяльності, що спрямований на задоволення особистих, колективних або суспільних потреб, не пов’язаний із створенням матеріального продукту, але забезпечує корисний ефект, який споживається в момент її надання. Послуга має динамічний та процесний характер, реалізується у взаємодії між постачальником і споживачем та є невід’ємною складовою глобальної економічної системи, сприяючи її стабільності та розвитку.

1.2 Чинники конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі

З поглибленням глобалізації світова економіка поступово трансформується на економіку послуг. Як динамічний чинник міжнародної торгівлі торгівля послугами характеризується меншим забрудненням, низьким споживанням, високою вартістю та стійким розвитком. Це типова інтелектуальна та галузь із низьким рівнем викидів вуглецю, яка розглядається як ефективний інструмент стимулювання економічних перетворень і розвитку у країнах усього світу.

В останні роки сектор послуг зазнав підйому через певні фактори, такі як поява нових технологій інформації та зв'язку (ІКТ) або процес

дерегулювання в деяких галузях, і це призвело до посилення національної та міжнародної конкуренції та стимулювало створення компаній у цьому секторі. Крім того, стратегії деяких компаній з аутсорсингу/офшорної третинної діяльності стимулювали розвиток ділових послуг та їхню інтернаціоналізацію. Таким чином, як виробництво, так і споживання в країнах з розвиненою економікою були переведені з фізичних товарів на послуги та, зокрема, на послуги, пов'язані з інформацією, перетворюючи цей сектор на ключовий фактор для підвищення конкурентоспроможності, зайнятості та економічного зростання.

Сфера послуг стала важливою областю досліджень останніми роками. Існує, принаймні, чотири причини інтересу до цього сектору. По-перше, послуги становлять дедалі більшу частку виробництва та зайнятості у розвинених економіках. По-друге, транскордонні послуги є ключовим фактором у скороченні чи навіть усуненні дефіциту поточного рахунку у цих економіках. По-третє, бізнес з надання послуг різко зріс останніми роками в рамках загальної тенденції економічної глобалізації, що уможливлює високе економічне зростання в тих країнах і регіонах, які в ній беруть участь.

Існує безліч чинників, які впливають експорт торгівлі послугами. З точки зору факторів, що впливають на ринок, підвищення прозорості інформації та використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у країнах-експортерах може зменшити негативний вплив суворих законів на внутрішній експорт цифрових послуг (Fang, W., Zhaoyuan, X. та Xiaoyong D.) [14]. Тим часом, внутрішні та глобальні цифрові порядок денний підкреслили значущість досвіду підприємств в експорті торгівлі цифровими послугами (Mandi, J. та Peng, J.) [15].

Хао Лі та ін. припустили, що цифрова економіка також підвищила конкурентоспроможність експорту послуг, що призвело до швидкого розширення маржі категорії та інтенсивного зростання кількісної та цінової маржі [16].

Ziyu, Y. та ін. зазначили, що вплив рівнів лібералізації ринку ІКТ на експорт цифрових послуг відрізняється між країнами-експортерами та країнами-імпортерами [17].

З погляду неринкових факторів, за допомогою кількісного аналізу заходів контролю транскордонного потоку даних, гравітаційна модель підтверджує негативний вплив суворої політики контролю транскордонного потоку даних на двосторонній експорт послуг (Spiezia, V. та Tscheke, J.) [18]. Крім того, деякі країни можуть створювати коаліції даних для сприяння потоку даних через кордони з метою розвитку зовнішньої торгівлі послугами (Jia-Jia, L. та Nakhyun, H.) [19].

Чинники, які впливають на конкурентоспроможність сфери послуг у зовнішній торгівлі також проявляються поступово. З погляду ринку імпорт послуг стає дорожчим, коли імпортери накладають обмеження на цифрову торгівлю, що знижує кількість послуг, що імпортуються (Hellmanzik, C. та Schmitz, M.) [20]. Однак для реалізації передової структури імпорту послуг Марел та ін. підтвердили, що дані та технології в імпорті послуг можуть підвищити ефективність комунікації та співробітництва між учасниками галузевого ланцюжка, що дозволяє факторам виробництва перетікати з неякісних та неефективних у високоякісні та ефективні сектори [21].

З погляду неринкових факторів складність та фрагментація регулювання торгівлі цифровими послугами призвели до значних відмінностей у національних стратегіях та можливостях регулювання. Бевереллі, К. та ін. вважали, що ці відмінності перешкоджають інтеграції внутрішнього сектора з міжнародним сектором послуг, знижують ефективність доступу фірм до технологій та послуг та збільшують вартість імпорту послуг [22].

Отже, конкурентоспроможність сектору послуг у зовнішній торгівлі визначається поєднанням економічних, технологічних, нормативних та ринкових факторів. Ці фактори впливають на здатність постачальників послуг розширювати свою міжнародну присутність, залучати іноземних клієнтів та

підтримувати конкурентну перевагу на світовому ринку. Ключові детермінанти включають (рис. 1.2):

Рисунок 1.2 - Чинники конкурентоспроможності сфери послуг у зовнішній торгівлі

Джерело: складено автором на основі [15-23]

1. Якість та інновації. Якість послуг, поряд із постійними інноваціями, відіграє вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності. Постачальники послуг, які інтегрують цифрову трансформацію, автоматизацію та передові стратегії обслуговування клієнтів, набувають значної переваги. Інновації в галузі штучного інтелекту, хмарних обчислень та аналітики даних підвищують ефективність та покращують надання послуг.

2. Нормативне середовище та торговельна політика. Ступінь лібералізації угод про торгівлю послугами, а також державну політику щодо доступу на ринок, оподаткування та регулювання інвестицій впливають на

конкурентоспроможність. Країни з відкритими ринками, чіткими правовими рамками та сильним захистом прав інтелектуальної власності створюють сприятливі умови для експорту послуг.

3. Ефективність витрат та продуктивність. Конкурентоспроможне ціноутворення та операційна ефективність впливають на ефективність сектору послуг на міжнародних ринках. Такі фактори, як вартість робочої сили, якість інфраструктури та сприятливі для бізнесу правила визначають економічну ефективність надання послуг. Країни з добре освіченою робочою силою та ефективним діловим середовищем отримують перевагу.

4. Технологічна інфраструктура та цифровізація. Здатність використовувати цифрові платформи, електронну комерцію та надання онлайн-послуг є важливим фактором. Розширення фінтеху, цифрового банкінгу, телемедицини та послуг електронного навчання демонструє, як технології підвищують глобальну конкурентоспроможність. Інвестиції в мережі 5G, кібербезпека та хмарні обчислення ще більше зміцнюють сектор послуг.

5. Репутація бренду та позиціонування на ринку. Сильний брендинг, довіра клієнтів та міжнародне визнання сприяють можливості постачальника послуг залучати іноземних клієнтів. Компанії, які зарекомендували себе як лідери галузі за рахунок постійної якості, задоволеності клієнтів та корпоративної соціальної відповідальності, набувають конкурентної переваги.

6. Людський капітал та експертиза. Висококваліфікована робоча сила зі спеціалізованими знаннями у галузі фінансових послуг, IT, консалтингу та охорони здоров'я підвищує конкурентоспроможність. Країни, які інвестують у освіту, професійну підготовку та знання мов, створюють робочу силу, що відповідає міжнародним стандартам, що робить їх привабливішими на іноземних ринках.

7. Прямі іноземні інвестиції та стратегічні альянси. Транскордонні інвестиції, злиття та спільні підприємства підвищують конкурентоспроможність, дозволяючи фірмам розширювати свою

присутність та обмінюватися досвідом. Стратегічні партнерства між багатонаціональними корпораціями та місцевими фірмами сприяють передачі знань, інновацій та доступу до ринків.

8. Попит на ринку та глобальні тенденції. Зміни у глобальних уподобаннях споживачів, такі як попит на стійкий туризм, телемедицину чи рішення віддаленої роботи, формують конкурентоспроможність різних галузей послуг. Розуміння та адаптація до цих тенденцій забезпечує стале зростання на іноземних ринках.

9. Логістика та зв'язок. Ефективні транспортні, комунікаційні та фінансові мережі підтримують надання міжнародних послуг. Країни з добре розвиненою логістичною інфраструктурою, прямими авіасполученнями та ефективними платіжними системами мають конкурентну перевагу в експорті послуг.

10. Макроекономічна стабільність та обмінні курси. Стабільність валюти, рівень інфляції та загальні економічні умови впливають конкурентоспроможність вартості експорту послуг. Сприятлива політика обмінного курсу може підвищити доступність послуг на зарубіжних ринках.

В таблиці 1.2 відобразимо узагальнюючу характеристику виокремлених факторів впливу на конкурентоспроможність сфери послуг у зовнішній торгівлі.

Таблиця 1.2 – Характеристика факторів впливу на конкурентоспроможність сфери послуг у зовнішній торгівлі

№	Фактор	Характеристика
1	2	3
1	Якість та інновації	Якість послуг і постійні інновації через цифрову трансформацію, автоматизацію та новітні стратегії обслуговування клієнтів. Інновації в ШІ, хмарних обчисленнях і аналітиці підвищують ефективність надання послуг.

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
2	Нормативне середовище та торговельна політика	Лібералізація торгівлі, політика доступу на ринок, оподаткування та регулювання інвестицій. Відкриті ринки з чіткими правовими рамками сприяють розвитку експорту послуг.
3	Ефективність витрат та продуктивність	Конкурентоспроможне ціноутворення, вартість робочої сили, інфраструктура та сприятливі бізнес-правила, що підвищують економічну ефективність надання послуг.
4	Технологічна інфраструктура та цифровізація	Використання цифрових платформ, електронної комерції, фінтеху, цифрового банкінгу, телемедицини та хмарних обчислень, які підвищують глобальну конкурентоспроможність.
5	Репутація бренду та позиціонування на ринку	Сильний брендинг і довіра клієнтів сприяють залученню іноземних клієнтів. Лідерство у галузі через постійну якість і корпоративну соціальну відповідальність.
6	Людський капітал та експертиза	Висококваліфікована робоча сила з міжнародними знаннями в різних галузях підвищує конкурентоспроможність. Країни, що інвестують в освіту, мають перевагу на міжнародних ринках.
7	Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та стратегічні альянси	Транскордонні інвестиції, злиття та стратегічні партнерства сприяють обміну досвідом і розширенню ринкової присутності.
8	Попит на ринку та глобальні тенденції	Зміни в уподобаннях споживачів, такі як попит на стійкий туризм та віддалену роботу, формують конкурентоспроможність галузей послуг.
9	Логістика та зв'язок	Розвинена транспортна, комунікаційна та фінансова інфраструктура, ефективні платіжні системи і прямі авіасполучення підтримують надання міжнародних послуг.
10	Макроекономічна стабільність та обмінні курси	Стабільність валюти, рівень інфляції та загальні економічні умови впливають на конкурентоспроможність вартості експорту послуг.

Джерело: складено автором на основі [15;23]

Оптимізуючи ці чинники, країни та підприємства можуть зміцнити свої конкурентні позиції у світовій торгівлі послугами, посилюючи свою роль у міжнародній економічній інтеграції. Вплив цих факторів є двостороннім: позитивні аспекти сприяють розширенню експортних можливостей, зміцненню конкурентоспроможності та залученню інвестицій, тоді як негативні – можуть створювати бар’єри для міжнародної діяльності, знижувати ефективність та обмежувати доступ до ринків (табл. 1.3).

Отже, аналіз факторів, що визначають конкурентоспроможність у сфері послуг, свідчить, що ключовими чинниками є інновації, технологічна інфраструктура, ефективність витрат та продуктивність, а також сильна репутація бренду і висококваліфікований людський капітал.

Таблиця 1.3 – Позитивний та негативний вплив факторів конкурентоспроможності сфери послуг на міжнародну торгівлю послугами

№	Фактор	Позитивний вплив на міжнародну торгівлю послугами	Негативний вплив на міжнародну торгівлю послугами
1	Якість та інновації	Збільшення конкурентоспроможності та довіри до послуг; розширення ринків; покращення продуктивності та оптимізація витрат.	Висока вартість впровадження інновацій; ризик технологічного відставання при недостатніх інвестиціях.
2	Нормативне середовище та торговельна політика	Зниження бар'єрів для виходу на нові ринки; залучення іноземних інвесторів; прозорі правила стимулюють розвиток галузі.	Нестабільне або жорстке регулювання; високі податки та бюрократія стримують міжнародну діяльність.
3	Ефективність витрат та продуктивність	Зниження собівартості послуг; зростання прибутковості експортерів; покращення конкурентоспроможності на глобальному рівні.	Висока вартість енергоресурсів та інфраструктури; нестабільність заробітних плат та соціальних гарантій.
4	Технологічна інфраструктура та цифровізація	Розширення міжнародного доступу до послуг; автоматизація зменшує витрати та прискорює операції; покращення клієнтського досвіду.	Високі початкові інвестиції; ризик кібератак і технічних збоїв.
5	Репутація бренду та позиціонування на ринку	Довіра клієнтів сприяє розширенню ринку; високий рівень лояльності забезпечує стабільний попит.	Негативний імідж або репутаційні ризики можуть призвести до втрати ринку; труднощі у формуванні сильної брендової стратегії.
6	Людський капітал та експертиза	Доступ до талановитих спеціалістів збільшує якість послуг; залучення міжнародних проєктів та партнерств.	Відтік кадрів за кордон; дефіцит фахівців у високотехнологічних галузях.
7	Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та стратегічні альянси	Доступ до капіталу та технологій; пришвидшення розвитку сектору послуг через інтеграцію в міжнародні бізнес-ланцюги.	Залежність від іноземних інвесторів; ризик відтоку прибутків за кордон.
8	Попит на ринку та глобальні тенденції	Можливість адаптувати пропозицію до актуальних потреб; вихід на нові сегменти ринку.	Висока мінливість споживчих уподобань; потреба в постійній адаптації бізнес-моделей.
9	Логістика та зв'язок	Полегшення доступу до ринків; зменшення витрат на операції; покращення швидкості доставки послуг.	Висока вартість логістики; залежність від міжнародних ланцюгів постачання.
10	Макроекономічна стабільність та обмінні курси	Зниження ризиків валютних коливань; довіра міжнародних партнерів.	Валютні коливання та інфляція можуть підвищувати вартість послуг та зменшувати їхню конкурентоспроможність.

Джерело: складено автором на основі [15;23]

Постачальники послуг, які активно впроваджують цифрову трансформацію, автоматизацію і передові стратегії, отримують значну перевагу на міжнародному ринку. Нормативне середовище, включаючи лібералізацію торгівлі та відкритість ринку, відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для експорту послуг. Крім того, стратегічні альянси, прямі іноземні інвестиції та адаптація до глобальних тенденцій дозволяють компаніям розширювати свою присутність і забезпечувати стале зростання. Всі ці фактори сприяють підвищенню глобальної конкурентоспроможності, визначаючи ефективність і привабливість сектору послуг на міжнародних ринках.

1.3 Методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами

Забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку та розширення експортного потенціалу є ключовими завданнями інтеграційних процесів України. У цьому контексті ефективність зовнішньої торгівлі послугами відіграє вирішальну роль, оскільки сприяє диверсифікації економіки, розвитку високотехнологічних секторів та підвищенню конкурентоспроможності національних підприємств. Європейська інтеграція передбачає адаптацію ринкового середовища до міжнародних стандартів, оптимізацію механізмів державного регулювання та стимулювання експорту послуг із високою доданою вартістю. За умови ефективного використання цих чинників можна досягти значного підвищення продуктивності та стійкості економіки.

Ефективність зовнішньої торгівлі послугами є багатогранним поняттям, що охоплює такі аспекти, як економічний ефект, конкурентоспроможність,

ресурсна результативність та відповідність до міжнародних вимог. Під економічним ефектом розуміється перевищення доходів від зовнішньоторговельної діяльності над витратами на її здійснення, що забезпечує додаткові надходження до бюджету, створює нові робочі місця та сприяє інноваційному розвитку [13]. У науковій літературі ефективність визначається як співвідношення отриманого ефекту до витрат або ресурсів, необхідних для його досягнення [13]. У сфері зовнішньої торгівлі послугами ефективність означає здатність національних підприємств успішно конкурувати на міжнародному ринку, адаптуватися до змін економічного середовища та забезпечувати стале зростання експортних надходжень.

Оцінювання ефективності зовнішньої торгівлі послугами здійснюється на макро- та мікрорівнях. На макроекономічному рівні вона відображає рівень залучення країни до міжнародного розподілу праці та здатність забезпечувати економію національних ресурсів завдяки розширенню експорту послуг. Основним критерієм ефективності є зростання ВВП, збільшення надходжень від експорту та покращення балансу зовнішньої торгівлі. На мікрорівні ефективність визначається через аналіз фінансових показників окремих підприємств, рівень їхньої конкурентоспроможності та здатність формувати додану вартість через експорт послуг.

Сукупність показників розвитку міжнародної торгівлі послугами можна поділити на чотири основні групи (рис. 1.3): обсягові (абсолютні), результуючі, структурні, інтенсивності. Деякі показники, такі як рівень концентрації експорту послуг чи ступінь диверсифікації ринків збуту, використовуються для міжнародних порівнянь, інші ж застосовуються для аналізу як зовнішньої торгівлі послугами, так і загального розвитку цього сегмента в економіці країни. Значна кількість індикаторів дає змогу оцінювати ефективність діяльності суб'єктів, які здійснюють експортно-імпортні операції у сфері послуг.

Перша група показників охоплює обсягові індикатори, які включають експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт, загальний обсяг зовнішньої торгівлі послугами та спеціалізовані види торговельних операцій.

Рисунок 1.3 - Група показників оцінки ефективності зовнішньої торгівлі послугами

Джерело: складено автором на основі [13]

1. Експорт послуг – це надання резидентами країни різноманітних послуг нерезидентам без зобов’язання їх подальшого повернення на митну територію. До категорії експортних операцій можуть належати фінансові, транспортні, освітні, консультаційні, юридичні, інформаційні, інженерні та

інші види послуг. Згідно зі статистичною методологією ООН, до експорту відносяться послуги, які були надані фізично або дистанційно, зокрема через електронні платформи. Обсяги експорту послуг оцінюються у вартісному вираженні за певний період, найчастіше – за рік.

2. Імпорт послуг визначається як отримання резидентами країни послуг від нерезидентів без зобов'язання їх подальшого реекспорту. Це може включати послуги з консалтингу, програмного забезпечення, наукових досліджень, ліцензійної діяльності, фінансового та туристичного обслуговування. Показник імпорту послуг розраховується у вартісних одиницях за певний часовий період.

3. Зовнішньоторговельний обіг послуг – це сукупний обсяг експортних та імпортних операцій країни в секторі послуг за певний період. Він розраховується за формулою:

$$ЗТОП = ЕП + ІП, \quad (1.1)$$

де ЗТОП – зовнішньоторговельний обіг послуг,

ЕП – обсяг експорту послуг,

ІП – обсяг імпорту послуг.

Світовий обіг послуг визначається як сума вартості всіх експортно-імпортних операцій, здійснених у сфері послуг на глобальному рівні. Варто зазначити, що в міжнародній статистиці послуги обліковуються відповідно до їхнього способу надання: транскордонна передача, споживання за кордоном, комерційна присутність та присутність фізичних осіб. Це дозволяє точніше відображати особливості світової торгівлі послугами, а також вплив на економіку кожної окремої країни.

Другу групу складають результуючі показники зовнішньої торгівлі послугами. До результуючих показників, які характеризують стан зовнішньої торгівлі послугами, належать сальдо балансу послуг, індекси стану балансу

послуг, індекс концентрації експорту послуг, коефіцієнт імпортної залежності у сфері послуг. У сукупності ці показники дозволяють оцінити збалансованість експорту та імпорту послуг, рівень їхньої ефективності, а також позицію країни в міжнародній торгівлі послугами.

1. Сальдо балансу послуг. Сальдо (від італ. saldo - розрахунок, залишок) означає різницю між грошовими надходженнями та витратами за певний період. У контексті зовнішньої торгівлі послугами воно визначається як різниця між доходами від експорту послуг та витратами на імпорт послуг:

$$Сп = Еп - Іп \qquad (1.2)$$

де:

Сп – сальдо балансу послуг,

Еп – вартість експорту послуг,

Іп – вартість імпорту послуг.

Додатне значення сальдо свідчить про позитивний баланс торгівлі послугами (країна отримує більше доходів від експорту послуг, ніж витрачає на їхній імпорт), тоді як від’ємне значення вказує на залежність від імпортних послуг.

2. Індекси стану балансу послуг. Абсолютні розміри сальдо балансу послуг або балансу поточних операцій дозволяють лише ранжувати країни за цими показниками. Однак порівняння між країнами є некоректним через відмінності в їхніх економічних масштабах та експортному потенціалі. Для більш коректного аналізу застосовується індекс стану балансу, який також називають індексом покриття імпорту експортом або коефіцієнтом покриття імпорту:

$$К = Е/К \quad (1.3)$$

де:

К – коефіцієнт покриття імпорту експортом,

Е – вартість експорту послуг,

І – вартість імпорту послуг.

Якщо К > 1, це означає, що експорт послуг перевищує імпорт, що сприяє формуванню позитивного сальдо. Якщо К < 1, країна залежить від імпортних послуг, що може створювати ризики для економічної стійкості.

Розрахунок цих показників дозволяє оцінити конкурентоспроможність країни у сфері міжнародної торгівлі послугами, виявити диспропорції у зовнішньоторговельному балансі та сформувати стратегічні напрями розвитку сектора послуг.

Третя група – структурні показники. Структурні показники розвитку міжнародної торгівлі послугами відображають особливості експортних та імпортних потоків залежно від їхнього складу та регіональної спрямованості.

Галузева структура експорту послуг країни – це систематизований за певними категоріями загальний обсяг експорту послуг за певний період, зазвичай рік. Вона визначає експортну спеціалізацію країни та частку кожного виду послуг у загальному експорті. До основних категорій послуг, що класифікуються в міжнародній торгівлі, належать транспортні, туристичні, фінансові, телекомунікаційні, інформаційно-комп’ютерні, професійні, культурні, освітні та медичні послуги.

Галузева структура імпорту послуг країни – це структурований за певними критеріями загальний обсяг імпорту послуг за визначений період. Вона демонструє залежність країни від імпорту окремих видів послуг, таких як управлінський консалтинг, страхування, наукові дослідження, аутсорсинг бізнес-процесів тощо. Аналіз цієї структури дозволяє оцінити потреби країни у зовнішніх послугах та рівень її інтеграції у світовий ринок послуг.

Галузева структура експорту послуг групи країн відображає узагальнені характеристики зовнішньої торгівлі послугами в регіональному або інтеграційному об'єднанні (наприклад, ЄС, НАФТА, АСЕАН). Вона дає змогу визначити рівень спеціалізації країн у наданні конкретних видів послуг та їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Галузева структура імпорту послуг групи країн характеризує обсяги імпорту різних видів послуг у межах певного економічного об'єднання або регіону. Цей показник допомагає оцінити рівень залежності країн від імпорту послуг, виявити основні напрями розвитку внутрішнього попиту та ідентифікувати можливості для зміцнення власного сектору послуг.

Регіональна (географічна) структура експорту та імпорту послуг відображає розподіл послуг за країнами або регіонами призначення та походження. Вона класифікується за структурою експорту та імпорту послуг країни, структурою експорту та імпорту конкретних видів послуг, а також за внутрішніми та зовнішніми потоками послуг. Ці показники є важливими для оцінки стійкості міжнародних торговельних зв'язків, диверсифікації ринків збуту та визначення стратегічних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі послугами.

Четверта група показників відображає інтенсивність міжнародної торгівлі. У світовій економічній практиці для оцінки рівня зовнішньоторговельної активності країн застосовуються два основні підходи: вимірювання обсягу зовнішньої торгівлі (експорту або імпорту окремо) на душу населення, а також визначення співвідношення експорту, імпорту чи загального зовнішньоторговельного обігу до валового внутрішнього продукту (ВВП).

1. Обсяг експорту, імпорту або зовнішньоторговельного обігу на душу населення. Даний показник визначається як відношення річного обсягу експорту, імпорту або загального зовнішньоторговельного обігу до чисельності населення країни:

$$Е_{д} = \frac{Е}{Ч} \quad (1.4)$$

$$І_{д} = \frac{І}{Ч} \quad (1.5)$$

$$ЗТО_{д} = \frac{ЗТО}{Ч} \quad (1.6)$$

де:

Ед – експорт на душу населення;

Ід – імпорт на душу населення;

ЗТОд – зовнішньоторговельний обіг на душу населення;

ЕЕ – вартість експорту країни за рік;

ІІ – вартість імпорту країни за рік;

ЗТО – загальний зовнішньоторговельний обіг країни (Е+І);

Ч – чисельність населення країни у відповідному році.

2. Показники зовнішньоторговельної інтенсивності у співвідношенні до ВВП.

2.1. Експортна квота. Експортна квота є важливим індикатором рівня відкритості національної економіки, її інтеграції в міжнародний поділ праці та інтенсивності зовнішньої торгівлі. Вона розраховується за формулою:

$$К_{е} = \frac{Е}{ВВП} \cdot 100\% \quad (1.7)$$

де:

Ке – експортна квота;

Е – річний обсяг експорту країни;

ВВП – валовий внутрішній продукт країни за аналогічний період.

2.2. Імпортна квота. Даний показник характеризує ступінь залежності економіки від імпортних поставок товарів і послуг. Визначається за формулою:

$$К_{і} = \frac{І}{ВВП} \cdot 100\% \quad (1.8)$$

де:

Кі – імпортна квота;

І – обсяг імпорту країни за певний рік;

ВВП – валовий внутрішній продукт країни за аналогічний період.

2.3. Зовнішньоторговельна квота. Зовнішньоторговельна квота є агрегованим показником, що відображає загальний рівень зовнішньоекономічної активності країни, розраховується за формулою:

$$К_{зт} = \frac{(Е + І) \cdot 0{,}5}{ВВП} \cdot 100\% \quad (1.9)$$

де:

Кзт – зовнішньоторговельна квота;

Е, І – обсяги експорту та імпорту країни за певний рік;

ВВП – валовий внутрішній продукт країни за відповідний період.

Таким чином, дані показники є ключовими інструментами аналізу міжнародної торговельної активності країни, дозволяючи оцінити її інтегрованість у світову економіку, рівень залежності від зовнішніх ринків та ефективність зовнішньоекономічної політики.

Отже, підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами потребує комплексного підходу, що включає розвиток інфраструктури, удосконалення нормативно-правової бази, стимулювання інновацій та забезпечення підтримки підприємств, орієнтованих на експорт. Успішна реалізація цих заходів сприятиме посиленню позицій країни на міжнародному ринку послуг, збільшенню валютних надходжень та зміцненню економічної безпеки країни.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного дослідження можемо сформувати такі висновки:

1) міжнародна торгівля послугами є багатокомпонентним процесом, що охоплює різні способи економічної взаємодії, які відображають як традиційні, так і сучасні тенденції глобального обміну послугами. Послугу доцільно визначати як специфічний вид економічної діяльності, що спрямований на задоволення особистих, колективних або суспільних потреб, не пов’язаний із створенням матеріального продукту, але забезпечує корисний ефект, який споживається в момент її надання. Послуга має динамічний та процесний характер, реалізується у взаємодії між постачальником і споживачем та є невід’ємною складовою глобальної економічної системи, сприяючи її стабільності та розвитку;

2) конкурентоспроможність сектору послуг у зовнішній торгівлі визначається поєднанням економічних, технологічних, нормативних та ринкових факторів. Ці фактори впливають на здатність постачальників послуг розширювати свою міжнародну присутність, залучати іноземних клієнтів та підтримувати конкурентну перевагу на світовому ринку;

3) запропоновані показники є ключовими інструментами аналізу міжнародної торговельної активності країни, дозволяючи оцінити її інтегрованість у світову економіку, рівень залежності від зовнішніх ринків та

ефективність зовнішньоекономічної політики. Підвищення ефективності зовнішньої торгівлі послугами потребує комплексного підходу, що включає розвиток інфраструктури, удосконалення нормативно-правової бази, стимулювання інновацій та забезпечення підтримки підприємств, орієнтованих на експорт. Успішна реалізація цих заходів сприятиме посиленню позицій країни на міжнародному ринку послуг, збільшенню валютних надходжень та зміцненню економічної безпеки країни.

2 АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ЗОВНІШНЮ ТОРГІВЛЮ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ

2.1 Динаміка експорту та імпорту послуг України в умовах війни

Початок повномасштабної війни в Україні зумовив суттєві деструктивні зміни у функціонуванні національної економіки, спричинивши порушення логістичних ланцюгів, релокацію суб'єктів господарювання, втрату усталених ринків збуту, трансформацію структури попиту на окремі види послуг та актуалізацію потреби в адаптації економічної системи до нових умов господарювання. У цьому контексті динаміка експорту та імпорту послуг у період повномасштабної війни виступає вагомим індикатором економічної стійкості держави, а також свідченням здатності українських підприємств зберігати та розвивати інтеграцію у глобальні ланцюги створення доданої вартості, незважаючи на зовнішньополітичну нестабільність. Серед експортно орієнтованих сегментів особливу роль відіграють інформаційно-технологічні, фінансові, страхові та телекомунікаційні послуги, які продовжують забезпечувати притік іноземної валюти, тим самим підтримуючи платіжний баланс країни. З іншого боку, імпорт послуг зазнав змін як у структурному, так і в кількісному аспектах, що обумовлено зниженням купівельної спроможності населення, трансформацією споживчих переваг, а також обмеженнями у сфері міжнародного транспортного сполучення. Комплексний аналіз тенденцій експорту та імпорту послуг в умовах війни дає змогу не лише виявити адаптивні механізми функціонування української економіки в кризових умовах, а й визначити перспективні напрями формування стійких конкурентних переваг на міжнародному ринку. Зазначений аналіз також слугує основою для обґрунтування стратегічних підходів до державної

підтримки експорту послуг та зміцнення економічної безпеки країни в умовах воєнного протистояння.

Здійснимо аналіз обсягів експорту та імпорту послуг України в 2021-2024 рр. Динаміка обсягу експорту послуг України відображено на рис. 2.1.

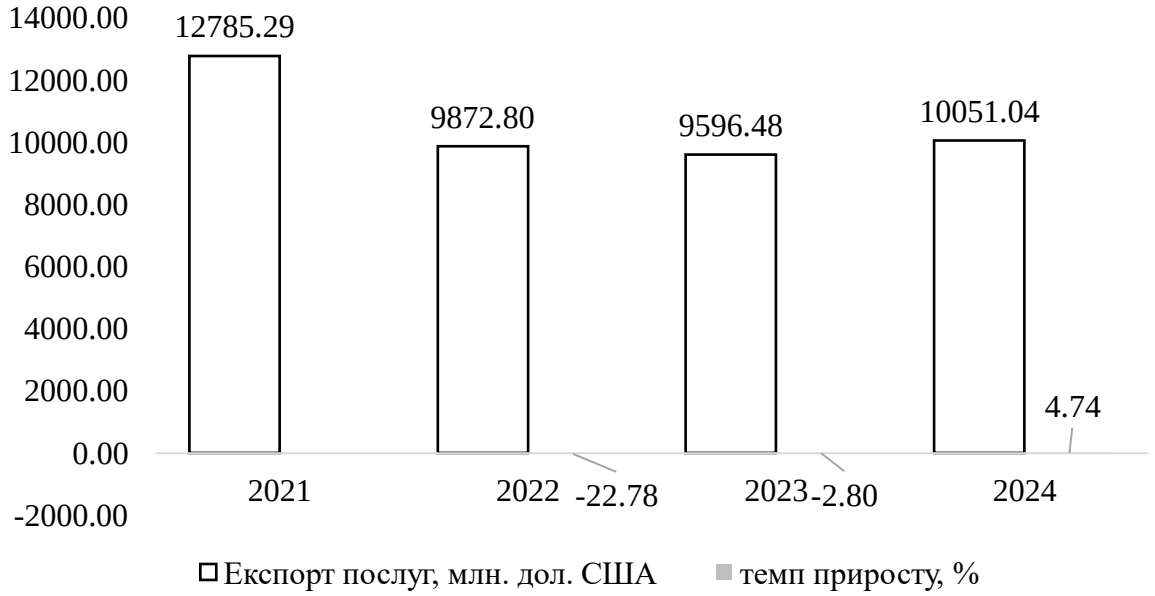

Рисунок 2.1 – Динаміка експорту послуг України в 2021-2024 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Обсяги експорту послуг у 2021 р. становили 12785,29 млн. дол. США, після чого у 2022 р. відбулося значне зниження до 9872,80 млн. дол. США (-22,78%). У 2023 р. експорт продовжив скорочення до обсягу в 9596,48 млн. дол. США (-2,80%). У 2024 р. обсяг експорту зріс до 10051,04 млн. дол. США, що становить +4,74% і вказує про поступову адаптацію українських експортерів послуг до нових умов воєнного часу.

Динаміка імпорту послуг України за період 2021-2024 рр. наведена на рис. 2.2.

Імпорт послуг у 2021 р. становив 8040,89 млн. дол. США, а в 2022 р. знизився до 6758,36 млн. дол. США (-15,95%). В 2023 р. відбулося зменшення показника до 6416,93 млн. дол. США (-5,05%), але в 2024 р. відбулося

зростання імпорту послуг до 8089,00 млн. дол. США, або на 26,06%, що пов’язане із зростанням внутрішнього попиту на іноземні послуги.

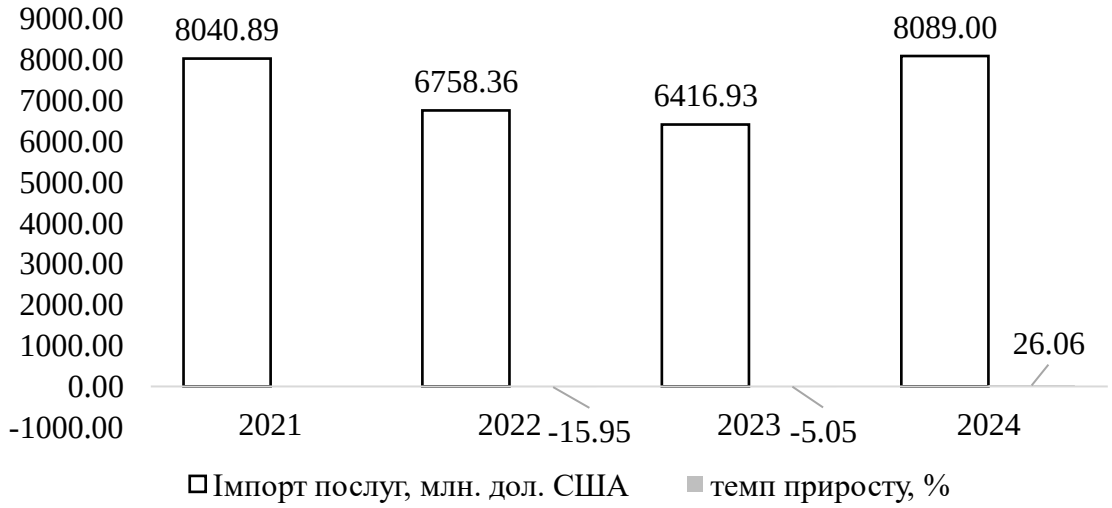

Рисунок 2.2 – Динаміка імпорту послуг України в 2021-2024 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Коефіцієнт покриття імпорту експортом послуг у 2021 р. становив 1,59, що свідчило про перевищення обсягів експорту над імпортом (рис. 2.3).

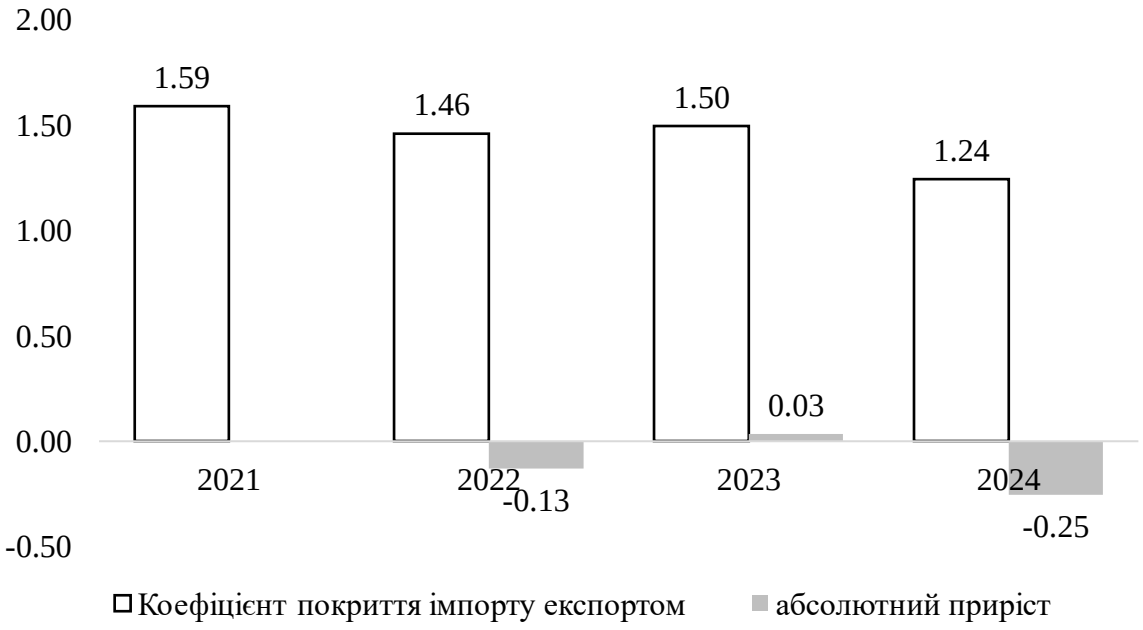

Рисунок 2.3 – Динаміка коефіцієнту покриття імпорту експортом України в 2021-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [24;25]

У 2022 р. він знизився до 1,46, тобто на 0,13, що вказує на зменшення позитивного сальдо торговельного балансу. У 2023 р. показник зріс до 1,50 (+0,03), але вже у 2024 р. відбулося різке зниження до 1,24 (–0,25), що вказує на скорочення здатності експорту покривати імпорт.

Наступним кроком здійснимо аналіз показників обсягу експорту та імпорту на душу населення.

Чисельність населення України, за даними Світового банку, зазнала негативної динаміки.

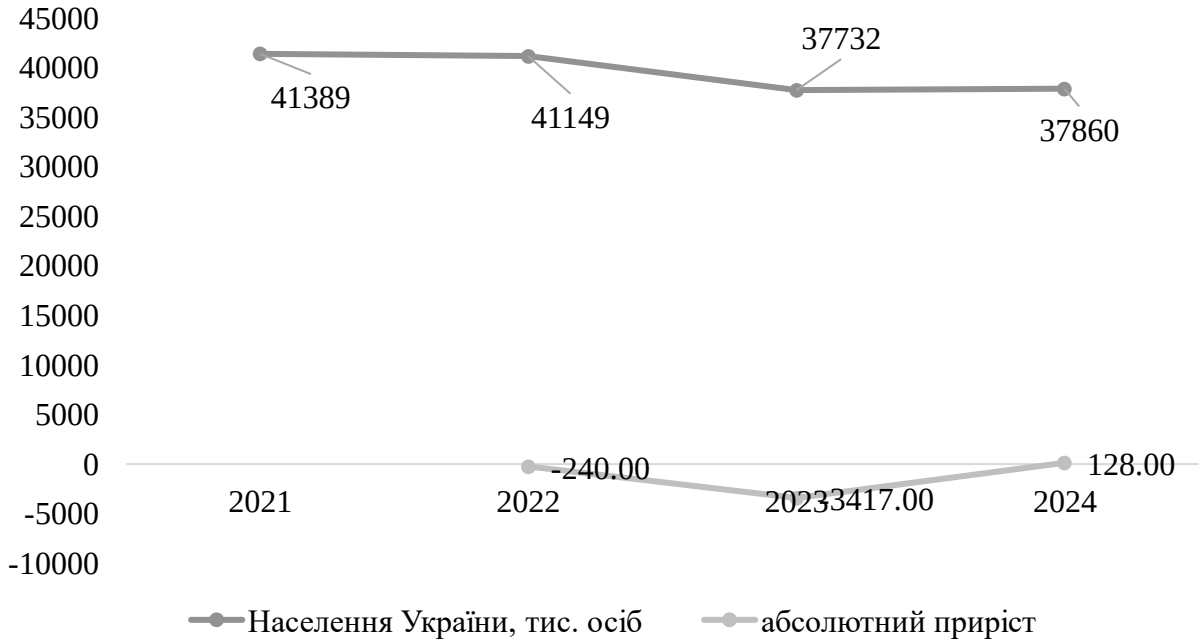

Рисунок 2.4 – Динаміка населення України в 2021-2024 рр., тис. осіб

Джерело: складено автором на основі [26]

У 2021 р. чисельність населення становила 41,389 млн. осіб, у 2022 р. зменшилась на 240 тис. осіб – до 41,149 млн. осіб. У 2023 р. населення зменшилося на -3,417 млн. осіб, до 37,732 млн. осіб, що пояснюється масштабною еміграцією, втратами внаслідок бойових дій та тимчасовою окупацією територій. У 2024 р. спостерігалося незначне зростання населення до 37,860 млн. осіб (+128 тис.), внаслідок зворотної міграції населення в безпечні регіони країни.

Динаміка обсягу експорту послуг на душу населення України в 2021-2024 рр. відображена на рис. 2.5.

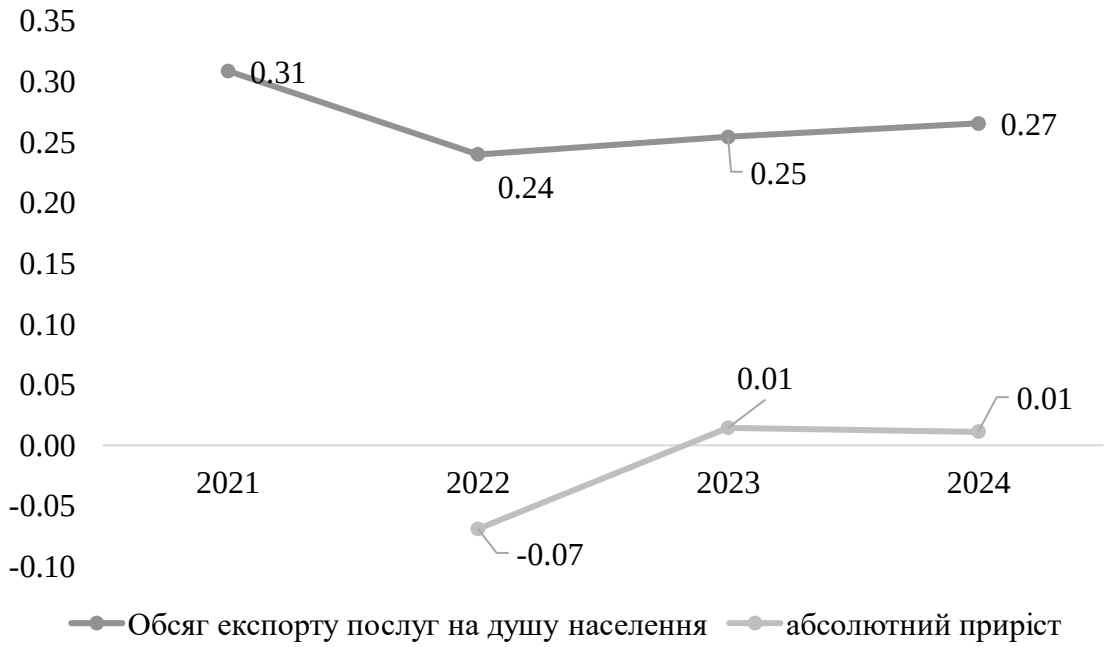

Рисунок 2.5 – Динаміка обсягу експорту послуг на душу населення України в 2021-2024 рр., тис. дол. США

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Обсяг експорту послуг на душу населення у 2021 р. становив 0,31 тис. дол. США, після чого в 2022 р. знизився до 0,24 тис. дол. США (темп приросту –22,33%). У 2023 р. показник зріс до 0,25 тис. дол. США (+6,0%), а у 2024 р. зріс до 0,27 тис. дол. США, тобто на 4,38%. Таким чином, попри падіння в перший рік повномасштабної війни, показник демонструє ознаки поступового відновлення в 2023-2024 роках.

Динаміка обсягу експорту послуг на душу населення України в 2021-2024 рр. наведена на рис. 2.6.

Обсяг імпорту послуг на душу населення у 2021 р. становив 0,19 тис. дол. США, і в 2022 р. зменшився до 0,16 тис. дол. США (–15,46%). У 2023 р. імпорт на душу населення збільшився до 0,17 тис. дол. США (+3,55%), а у 2024 – до 0,21 тис. дол. США, або на 25,63%. Зростання в 2023-2024 рр. вказує на

активізацію внутрішнього споживання іноземних послуг в умовах відновлення економіки.

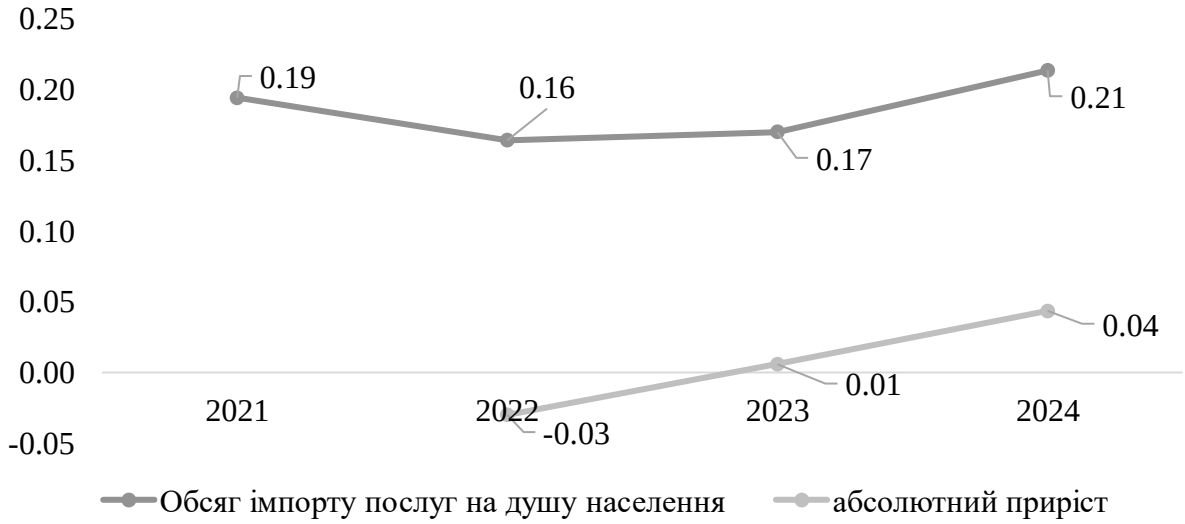

Рисунок 2.6 – Динаміка обсягу імпорту послуг на душу населення України в 2021-2024 рр., тис. дол. США

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Здійснимо аналіз показників зовнішньоторговельної інтенсивності у співвідношенні до ВВП. Динаміка ВВП України наведена на рис. 2.7.

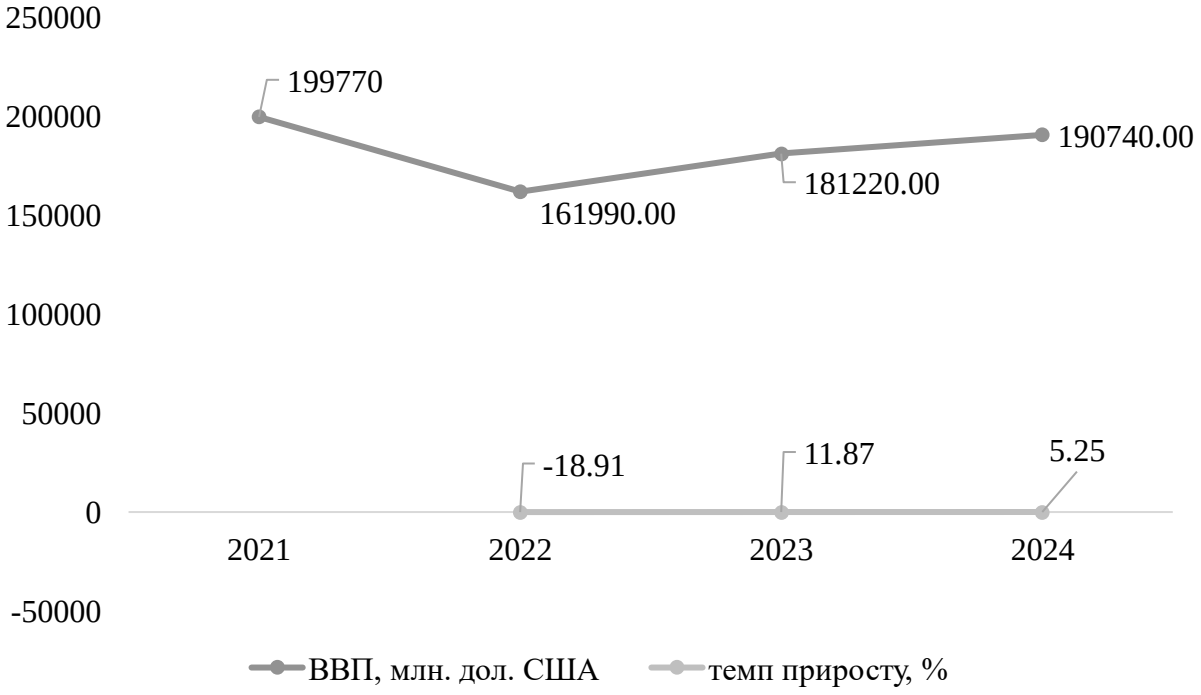

Рисунок 2.7 – Динаміка ВВП України в 2021-2024 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [26]

Валовий внутрішній продукт (ВВП) України, за даними Світового банку, в 2021 р. становив 199770 млн. дол. США, проте в 2022 р. знизився на 18,91%, до 161990 млн. дол. США, що є результатом впливу повномасштабної війни. У 2023 р. відбулося часткове відновлення – ВВП зріс до 181220 млн. дол. США (+11,87%), а у 2024 – до 190740 млн. дол. США (+5,25%), що свідчить про поступову стабілізацію економіки в умовах військового стану в країні.

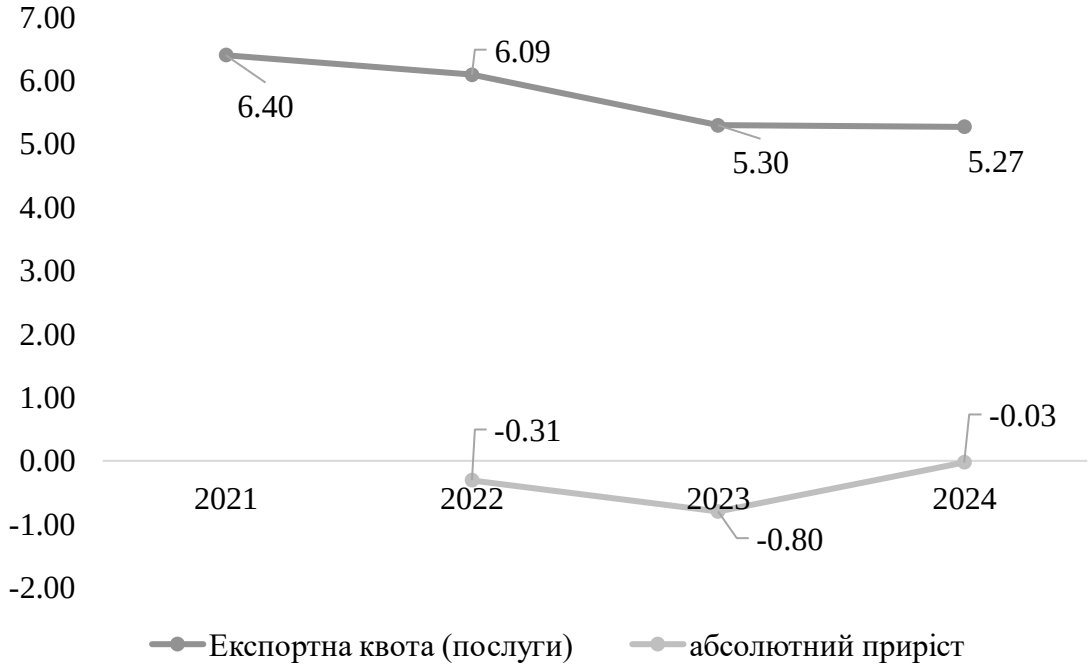

Рисунок 2.8 – Динаміка обсягу експортної квоти України в 2021-2024 рр., %

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Експортна квота послуг, яка визначає частку експорту послуг у ВВП, мала тенденцію до зменшення з 6,40% у 2021 р. до 6,09% у 2022 (-0,3 %), до 5,30% у 2023 (-0,8 %) і 5,27% у 2024 р. (-0,03 %). Динаміка експортної квоти свідчить про зменшення ролі послуг в експортній структурі економіки та недостатню ефективність експортної політики у сфері послуг в умовах повномасштабної війни.

Імпортна квота послуг мала нестабільну динаміку. У 2021 р. вона становила 4,03%, у 2022 зросла до 4,17% (+0,15 %), у 2023 – знизилась до

3,54% (-0,63 %), але вже у 2024 зросла до 4,24% (+0,7%), що свідчить про посилення імпортної залежності в окремих секторах економіки.

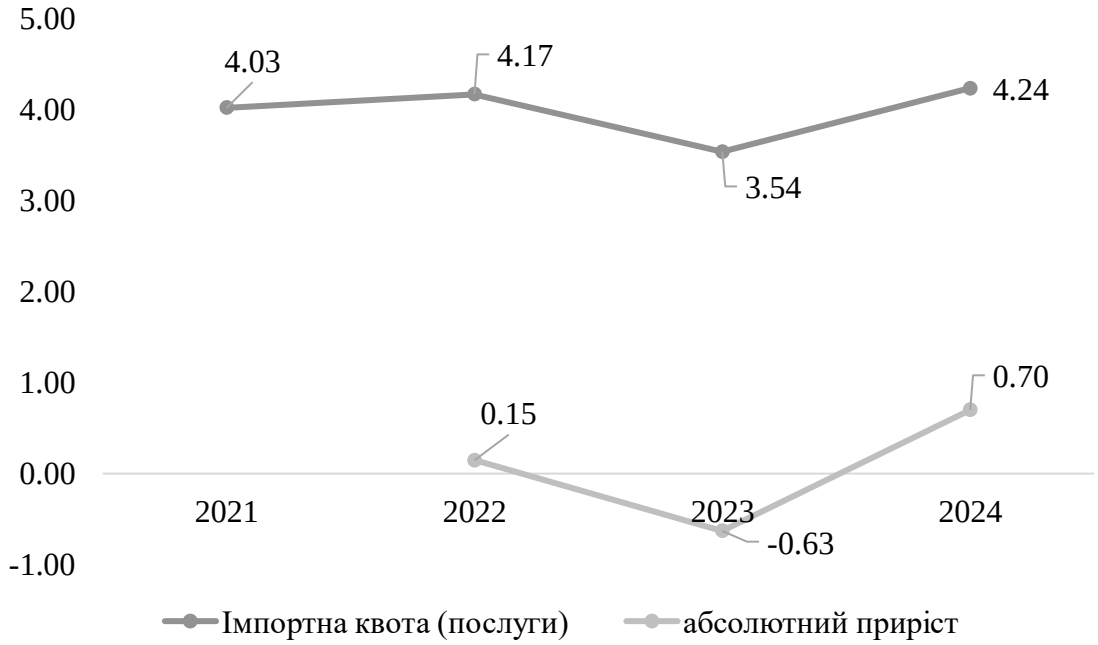

Рисунок 2.9 – Динаміка обсягу імпортної квоти України в 2021-2024 рр., %

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Отже, у 2022 р. обсяг експорту послуг зазнав значного скорочення на 22,78%, що стало прямим наслідком воєнних дій, логістичних обмежень та втрати зовнішніх ринків. У 2023 р. спостерігалося уповільнення темпів падіння (-2,80%), а вже у 2024 р. – зростання на 4,74%, що свідчить про поступову адаптацію експортерів до нових умов функціонування. Імпорт послуг мав аналогічну тенденцію: після зниження в 2022 та 2023 роках, у 2024 р. зафіксовано суттєве зростання на 26,06%, що відображає активізацію внутрішнього попиту на іноземні послуги в умовах часткової економічної стабілізації. Коефіцієнт покриття імпорту експортом демонструє зменшення позитивного сальдо у 2022–2024 роках, зокрема в 2024 р. відбулося його різке зниження до 1,24, що вказує на ослаблення здатності експорту компенсувати імпортні витрати. Обсяги експорту та імпорту послуг на душу населення зазнали змін відповідно до демографічних тенденцій. Показники на одну

особу, попри спад у 2022 р. , демонструють відновлення у 2023–2024 роках, що свідчить про поступове повернення населення до економічної активності та збільшення обсягів споживання послуг. Динаміка ВВП у 2022–2024 роках засвідчує відновлення макроекономічної стабільності після різкого скорочення. Водночас експортна квота послуг знизилася з 6,40% у 2021 р. до 5,27% у 2024 р. , що свідчить про зменшення ваги цієї сфери в структурі економіки. Імпортна квота послуг продемонструвала нестабільність, але у 2024 р. зросла до 4,24%, що вказує на посилення імпортної залежності окремих секторів.

2.2 Аналіз змін у структурі торгівлі послугами за ключовими секторами

У сучасних умовах глибокої трансформації глобального економічного середовища, викликаної насамперед загостренням геополітичної нестабільності через повномасштабну військову агресію росії проти України, структура міжнародної торгівлі послугами зазнає кардинальних змін. Для України ці процеси мають особливу актуальність, оскільки війна спричинила масштабні порушення у функціонуванні зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в частині експорту й імпорту послуг. Руйнування транспортної інфраструктури, переміщення бізнесу, втрата окремих ринків, скорочення трудових ресурсів та релокація споживачів спричинили істотні зрушення в галузевій структурі торгівлі послугами.

Ключові сектори, що традиційно формували основу зовнішньоторговельного обміну України послугами – транспортні, туристичні, фінансові, ділові та інформаційно-комунікаційні послуги, продемонстрували суттєві відмінності у динаміці розвитку під впливом внутрішніх кризових чинників та змін міжнародної кон’юнктури. Зокрема, інформаційно-технологічний сектор зберіг лідерські позиції в експорті

завдяки можливості дистанційної роботи, тоді як сектор міжнародних перевезень та туристичних послуг зазнав глибокого спаду. Водночас зросло значення телекомунікаційних, освітніх, консалтингових і хмарних послуг, що відповідає як потребам адаптації економіки воєнного часу, так і глобальним тенденціям цифровізації.

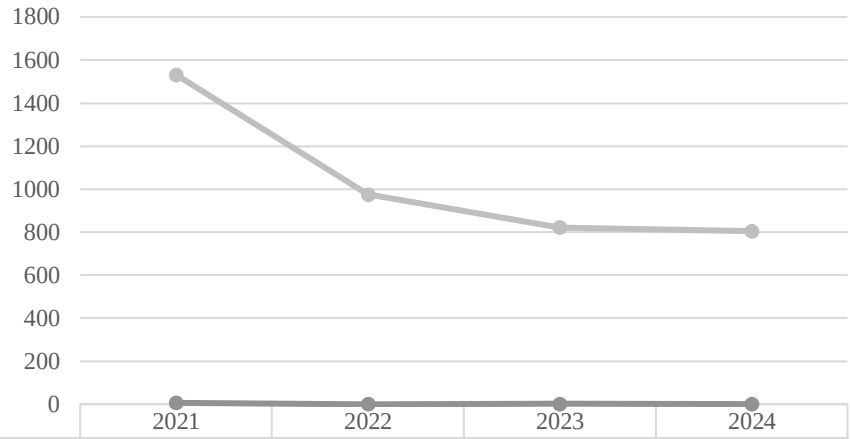
Проаналізуємо динаміку експорту послуг за основними складовими (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Динаміка експорту послуг України за основними видами в 2021-2024 рр., млн. дол. США

Найменування послуги згідно із КЗЕП	Експорт послуг, млн. дол. США				Темп приросту, %		
	2021	2022	2023	2024	2023/ 2022	2024/ 2023	2024/ 2021
Усього	12785,29	9872,80	9596,48	10051,04	-2,80	4,74	-21,39
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1538,40	975,96	824,04	805,55	-15,57	-2,24	-47,64
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	302,99	133,80	119,46	171,34	-10,71	43,42	-43,45
Транспортні послуги	4657,76	3140,26	3375,86	3708,08	7,50	9,84	-20,39
Послуги, пов’язані з подорожами	343,48	155,53	119,36	123,46	-23,26	3,44	-64,06
Послуги з будівництва	58,72	59,92	61,82	45,56	3,18	-26,30	-22,41
Послуги зі страхування	124,10	25,35	33,67	30,44	32,80	-9,59	-75,47
Послуги, пов’язані з фінансовою діяльністю	103,90	175,13	267,64	342,01	52,82	27,79	229,16
Роялті та інші послуги, пов’язані з використанням інтелектуальної власності	61,77	35,63	37,95	56,20	6,52	48,08	-9,02
Послуги у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги	4031,82	4039,08	3632,51	3496,61	-10,07	-3,74	-13,27
Ділові послуги	1504,17	1107,22	1079,30	1233,54	-2,52	14,29	-17,99
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	49,26	23,68	42,27	35,53	78,50	-15,95	-27,88
Державні та урядові послуги	9,31	1,24	2,57	2,72	107,81	5,55	-70,81

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Послуги з переробки матеріальних ресурсів в 2021 р. забезпечили 1538,40 млн. дол. США, але внаслідок втрати виробничих потужностей та логістичних ланцюгів у 2022 р. обсяг впав до 975,96 млн. дол. (-36,6%), у 2023 – до 824,04 млн. дол. (-15,57%), а в 2024 – до 805,55 млн. дол., тобто загальне зменшення обсягів експорту становило -47,64%, що свідчить про значне скорочення попиту на послуги з переробки в Україні [24;25].

	2021	2022	2023	2024
Послуги для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці	6.51	0.81	2.31	0.69
Послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном	1531.81	975.15	821.73	804.86

Рисунок 2.10 – Динаміка експорту послуг з переробки матеріальних ресурсів України в 2021-2024 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Обсяг послуг з ремонту та технічного обслуговування у 2021 р. становив 302,99 млн. дол. США, однак у 2022 р. зазнав значного скорочення до 133,80 млн. дол. (-55,8%). У 2023 р. тенденція до зниження зберігалася, і обсяг послуг зменшився до 119,46 млн. дол. Проте у 2024 р. відбулося помітне зростання обсягів до 171,34 млн. дол. (+43,42%), що свідчить про часткове відновлення технічної інфраструктури і певне пожвавлення попиту. Незважаючи на це, порівняно з 2021 роком, обсяг експорту залишився нижчим на 43,45% [24;25].

У 2021 р. частка послуг з переробки матеріальних ресурсів в експорті становила 12,03%, проте у 2022 р. частка скоротилася до 9,89% (зниження на 17,8%), що пояснюється зупинкою частини виробництв, втратою доступу до

інфраструктури та логістичних вузлів через бойові дії. У 2023 р. падіння продовжилося до 8,59% (-13,13% порівняно з 2022 роком), а в 2024 р. – до 8,01%, що означає сумарне скорочення на -33,39% за весь період і вказує на зменшення переробки унаслідок руйнування промислової бази [24;25].

Таблиця 2.2 – Динаміка структури експорту послуг України в 2021-2024 рр., %

Найменування послуги згідно із КЗЕП	Експорт послуг, %				Абсолютний приріст, %		
	2021	2022	2023	2024	2023-2022	2024-2023	2024-2021
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	12,03	9,89	8,59	8,01	-13,13	-6,67	-33,39
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	2,37	1,36	1,24	1,70	-8,14	36,94	-28,07
Транспортні послуги	36,43	31,81	35,18	36,89	10,60	4,87	1,27
Послуги, пов’язані з подорожами	2,69	1,58	1,24	1,23	-21,05	-1,24	-54,28
Послуги з будівництва	0,46	0,61	0,64	0,45	6,15	-29,63	-1,30
Послуги зі страхування	0,97	0,26	0,35	0,30	36,63	-13,68	-68,80
Послуги, пов’язані з фінансовою діяльністю	0,81	1,77	2,79	3,40	57,22	22,01	318,70
Роялті та інші послуги, пов’язані з використанням інтелектуальної власності	0,48	0,36	0,40	0,56	9,59	41,38	15,74
Послуги у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги	31,53	40,91	37,85	34,79	-7,48	-8,09	10,32
Ділові послуги	11,76	11,21	11,25	12,27	0,29	9,12	4,32
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	0,39	0,24	0,44	0,35	83,64	-19,75	-8,27
Державні та урядові послуги	0,07	0,01	0,03	0,03	113,79	0,77	-62,87

Джерело: складено автором на основі [24;25]

Обсяг експорту послуг з ремонту та технічного обслуговування у 2021 р. становив 302,99 млн. дол. США, однак у 2022 р. зазнав значного скорочення до 133,80 млн. дол. (-55,8%). У 2023 р. тенденція до зниження зберігалася, і обсяг послуг зменшився до 119,46 млн. дол. Проте у 2024 р. відбулося помітне зростання обсягів до 171,34 млн. дол. (+43,42%), що свідчить про часткове відновлення технічної інфраструктури і певне пожвавлення попиту [24;25].

У 2021 р. частка ремонтних послуг становила 2,37%, а в 2022 р. показник знизився більш ніж удвічі – до 1,36% (-42,6%), що пояснюється обмеженням фізичного доступу до обладнання та устаткування для виконання таких послуг. У 2023 р. частка становила 1,24% (-8,14% порівняно з попереднім роком), а в 2024-му незначно зросла до 1,70% (+36,94%) внаслідок відновлення попиту [24;25].

Транспортні послуги традиційно посідали провідне місце в структурі експорту (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка структури експорту транспортних послуг України в 2021-2024 рр., млн. дол.

	Експорт послуг, млн. дол. США				Темп приросту, %		
	2021	2022	2023	2024	2023/ 2022	2024/ 2023	2024/ 2021
Транспортні послуги	4657,76	3140,26	3375,86	3708,08	7,5	9,84	-20,39
Послуги морського транспорту	616,88	276,61	304,37	453,05	10,03	48,85	-26,56
Послуги річкового транспорту	36,42	79,06	50	18,03	-36,76	-63,9	-50,5
Послуги повітряного транспорту	1045,35	384,06	393,87	489,32	2,55	24,23	-53,19
Послуги залізничного транспорту	461,88	173,67	223,98	225,59	28,97	0,72	-51,16
Послуги автомобільного транспорту	413,27	445,67	530,14	551,48	18,95	4,02	33,44
Послуги трубопровідного транспорту	1664,33	1499,73	0	0	0	0	0
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	351,39	236,03	283,95	320,45	20,3	12,85	-8,81
Послуги поштової та кур’єрської служби	68,13	45,44	0	65,8	0	0	-3,42

Джерело: складено автором на основі [24;25]

У 2021 р. їх обсяг становив 4657,76 млн. дол., проте у 2022 р. відзначено суттєве падіння до 3140,26 млн. дол. (-32,6%) у зв’язку з обмеженнями та руйнуваннями логістичної інфраструктури внаслідок війни. Водночас у 2023 р. зафіксовано відновлення до 3375,86 млн. дол. (+7,50%), а у 2024 р. цей сегмент експорту збільшився до 3708,08 млн. дол. (+9,84%). Такі зміни

вказують на здатність транспортної галузі адаптуватися до воєнних викликів, хоча порівняно з довоєнним 2021 роком загальний обсяг знизився на 20,39% [24;25].

У 2021 р. частка транспортних послуг становила 36,43%, а в 2022 р. відбулося скорочення до 31,81% (-12,7%), зумовлене руйнуванням портів, мостів, логістичних центрів. У 2023 р. спостерігалося відновлення до 35,18% (+10,60%), а у 2024 р. частка перевищила довоєнний рівень, досягнувши 36,89% (+1,27% відносно 2021 року). Це демонструє високу адаптивність транспортного сектору та ефективне використання альтернативних маршрутів, зокрема через Дунай та західні кордони [24;25].

Послуги, пов'язані з подорожами, зазнали найгострішого падіння через обмеження мобільності населення і заборону виїзду чоловіків призовного віку (25-60 років). Якщо у 2021 р. їх експорт складав 343,48 млн. дол., то у 2022 р. він знизився до 155,53 млн. дол. (-54,7%), у 2023 р. – до 119,36 млн. дол. (-23,26%), а у 2024 р. відбулося незначне зростання до 123,46 млн. дол. (+3,44%). Загалом за період 2021–2024 рр. експорт послуг у цій категорії скоротився на 64,06% [24;25].

В структурі експорту послуг в 2021 р. частка послуг, що пов'язана з подорожами становила 2,69%, але вже у 2022 р. різко скоротилася до 1,58% (-41,3%) через обмеження виїзду чоловіків, закриття авіапростору та загальне падіння туристичної активності. У 2023 та 2024 роках цей показник становив відповідно 1,24% і 1,23%, із загальним скороченням на -54,28% за весь період. Туристичні послуги стали однією з найбільш постраждалих галузей через війну.

Послуги з будівництва у 2021 р. становили 58,72 млн. дол., у 2022 р. відзначалися незначним зростанням до 59,92 млн. дол., а у 2023 р. – 61,82 млн. дол. (+3,18%). Проте у 2024 р. обсяг знизився до 45,56 млн. дол. (-26,30%).

У 2021 р. частка будівельних послуг в експорті була невеликою – 0,46%, однак у 2022 р. вона зросла до 0,61%. У 2023 р. показник становив 0,64% (+6,15%), але у 2024-му скоротився до 0,45% (-29,63%), що вказує на зниження

зовнішнього попиту та їх переорієнтацію на внутрішні потреби відновлення [24;25].

Страхові послуги демонструють різке падіння: з 124,10 млн. дол. у 2021 р. до 25,35 млн. дол. у 2022 р. (-79,6%). У 2023 р. відбулося відновлення до 33,67 млн. дол. (+32,80%), але у 2024 р. знову зафіксовано незначне зниження до 30,44 млн. дол. [24;25].

Частка страхових послуг знизилась із 0,97% у 2021 р. до 0,26% у 2022 р. (-73,2%), що пов'язано з високими ризиками, низькою доступністю активів для страхування та відмовою іноземних компаній від співпраці в умовах повномасштабної війни в Україні. У 2023 р. відбулося незначне зростання до 0,35%, однак у 2024 р. показник знову впав до 0,30%, що в загальному становить -68,80% за період 2021–2024 рр. [24;25].

Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю, навпаки, демонструють суттєве зростання: з 103,90 млн. дол. у 2021 р. до 175,13 млн. дол. у 2022 р. (+68,5%), 267,64 млн. дол. у 2023 р. (+52,82%) та 342,01 млн. дол. у 2024 р. (+27,79%). Їх питома вага в структурі також показала динамічне зростання: з 0,81% у 2021 р. до 1,77% у 2022 (+118,5%), далі до 2,79% у 2023 (+57,22%) і 3,40% у 2024 (+22,01%). Дане зростання відбулося за рахунок цифровізації фінансових сервісів, активного розвитку міжнародних платіжних операцій і нових фінтех-продуктів [24;25].

Обсяги експорту роялті та інших послуг, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, демонстрували спад з 61,77 млн. дол. США у 2021 році до 35,63 млн. дол. США у 2022 році (-42,33%). У 2023 році відбулося незначне відновлення до рівня 37,95 млн. дол. США (+6,51%), а у 2024 році зафіксовано суттєве зростання – до 56,20 млн. дол. США (+48,08% порівняно з попереднім роком). Незважаючи на те, що обсяг експорту в цьому сегменті у 2024 році залишився нижчим за довоєнний рівень (-9,02%), позитивна динаміка останніх двох років свідчить про наявність значного потенціалу розвитку послуг, пов'язаних з інтелектуальною власністю.

У сфері телекомунікаційних, комп’ютерних та інформаційних послуг у 2021 році експорт становив 4031,82 млн. дол. США і зберігався на аналогічному рівні у 2022 році – 4039,08 млн. дол. США (+0,18%). Водночас у 2023 році спостерігалося скорочення до 3632,51 млн. дол. США (-10,07%), а в 2024 році – подальше зменшення до 3496,61 млн. дол. США (-3,74%), що свідчить про поступове зниження обсягів експорту IT-послуг навіть попри адаптивність цього сектору до умов воєнного часу [24;25].

Експорт ділових послуг скоротився з 1504,17 млн. дол. США у 2021 році до 1107,22 млн. дол. США у 2022 році (-26,4%). У 2023 році зафіксовано незначне зниження до 1079,30 млн. дол. США (-2,52%), однак у 2024 році цей показник зріс до 1233,54 млн. дол. США (+14,29%) внаслідок відновлення ділової активності в окремих сегментах послуг.

Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги характеризувалися значною волатильністю. У 2021 році обсяг їх експорту становив 49,26 млн. дол. США, у 2022 році знизився до 23,68 млн. дол. США (-51,9%), у 2023 році – зріс до 42,27 млн. дол. США (+78,5%), а у 2024 році знову скоротився до 35,53 млн. дол. США (-15,95%). Така нестабільність свідчить про високий рівень залежності попиту на зазначені послуги від безпекової ситуації та рівня соціально-економічної стабільності [24;25].

Експорт державних та урядових послуг продемонстрував різко негативну динаміку: з 9,31 млн. дол. США у 2021 році він знизився до 1,24 млн. дол. США у 2022 році (-86,7%). У 2023 та 2024 роках спостерігалося поступове зростання до 2,57 млн. дол. США (+107,81%) та 2,72 млн. дол. США (+5,55%) відповідно. Проте, загальна динаміка протягом аналізованого періоду залишається від’ємною (-70,8%), що свідчить про скорочення масштабів міжнародного співробітництва на рівні державних інституцій в умовах війни.

2.3 Основні бар'єри та проблеми зовнішньої торгівлі послугами під час воєнного стану

З початку повномасштабної збройної агресії росії проти України зовнішньоекономічна діяльність нашої держави опинилася в умовах безпрецедентної кризи. Однією з найбільш уразливих сфер виявилася зовнішня торгівля послугами – ключовий компонент українського експорту, який у попередні роки забезпечував стабільні валютні надходження, підтримував платіжний баланс і сприяв зростанню високотехнологічних галузей. З початком війни обсяг експорту послуг значно скоротився, відбулося вимушене перепрофілювання бізнесів, скорочення персоналу, переорієнтація на внутрішній ринок або на нові, менш стабільні зовнішні ринки. Традиційні партнерства порушено, а логістичні маршрути часто стали недоступними або ризикованими. Також зросли фінансові ризики, ускладнився доступ до цифрової інфраструктури, спостерігається нестача фахових кадрів через мобілізацію, евакуацію та еміграцію, що в сукупності створює численні бар’єри для стабільної діяльності експортерів послуг.

У період повномасштабної збройної агресії проти України сектор зовнішньої торгівлі послугами зазнав суттєвого впливу, що проявляється у низці бар’єрів та обмежень, які істотно гальмують експортну активність українських підприємств. Основні проблеми мають комплексний характер і охоплюють валютно-фінансову, логістичну, кадрову, регуляторну, інституційну та структурну сфери.

1. Валютно-фінансові обмеження. Однією з найвагоміших перешкод для експортерів послуг є жорстка валютна політика Національного банку України, яка передбачає обов’язкове повернення валютної виручки протягом 180 днів. Це створює значні труднощі для підприємств, що здійснюють експорт інжинірингових, консалтингових та ІТ-послуг, де строки виконання контрактів часто перевищують зазначений період. Також податкові та валютні

органи можуть здійснювати блокування документів або накладати штрафні санкції у розмірі до 0,3 % на день за прострочення надходження валютних коштів.

2. Логістичні бар'єри та інфраструктурні виклики. Втрата доступу до морських портів унаслідок бойових дій змусила підприємства орієнтуватися на залізничні та автомобільні шляхи, що супроводжується суттєвим зростанням витрат на логістику послуг, пов'язаних із фізичним переміщенням обладнання чи персоналу. Разом із цим 73 % компаній-експортерів відзначають критичні затримки на кордонах через черги, нестачу транспорту та водіїв, що істотно обмежує виконання контрактних зобов'язань у сфері послуг.

3. Кадрова криза. Проблеми у сфері трудових ресурсів загострилися внаслідок мобілізації та масштабної еміграції. За результатами опитувань, близько 49 % компаній вказали на нестачу кваліфікованих кадрів, зокрема в ІТ-секторі та інженерних спеціальностях, що є критичним фактором для експорту послуг. Втрата професійного капіталу значно знижує здатність компаній виконувати зовнішньоекономічні зобов'язання на належному рівні.

4. Регуляторні та бюрократичні перепони. Українські експортери стикаються з обмеженим доступом до ринків Європейського Союзу через брак сертифікації та відповідної документації: лише приблизно 1 % компаній мають повний пакет дозвільних документів для надання послуг на ринку ЄС. Постійні перевірки, нетранспарентність митних процедур і низький рівень інституційної довіри формують додаткові адміністративні бар'єри для експорту високотехнологічних і інжинірингових послуг.

5. Економічна нестабільність і фінансові обмеження. Умови воєнного стану обмежують доступ суб'єктів господарювання до державного фінансування, наприклад, до експортного кредитування та страхування воєнних ризиків. Так, лише 46 % компаній мають змогу скористатися відповідними фінансовими інструментами, що ускладнює їхню здатність реалізовувати довгострокові контракти на експорт послуг. Разом з цим

іноземні партнери демонструють зростаючу обережність щодо співпраці з українськими постачальниками через високі рівні ризику.

6. Трансформація структури зовнішньої торгівлі послугами. Попри позитивну динаміку ІТ-експорту в 2021–2022 рр., коли його частка сягала 44 % у загальному експорті послуг, у 2023 р. спостерігалося падіння через перебої в енергопостачанні, кібератаки та зміну поведінки іноземних замовників. Також варто зазначити переважання імпорту послуг над експортом: за офіційними даними, 69 % імпорту послуг становлять витрати українських громадян за кордоном у рамках переміщення, пов'язаного з війною, що призводить до зовнішньоторговельного дисбалансу.

Розглянемо також основні проблеми та бар'єри розвитку експорту послуг на основі дослідження двох галузей – ІТ-сектор та транспортні послуги.

Починаючи з моменту повномасштабного військового вторгнення росії в Україну, більшість галузей національної економіки, особливо експортно-орієнтовані сектори, зазнали суттєвих втрат. Водночас ІТ-індустрія стала винятком, демонструючи не лише стійкість до кризових явищ, а й зростання. Так, упродовж перших шести місяців 2022 року обсяг експортної виручки в ІТ-сфері зріс на 23 % порівняно з аналогічним періодом 2021 року, досягнувши 3,7 млрд. дол. США проти 3,1 млрд. дол. США відповідно [27]. За даними IT Ukraine Association з посиланням на Національний банк України, за підсумками 2022 року валютні надходження від ІТ-галузі становили 7,35 млрд. дол. США, що на 6,2 % перевищує аналогічний показник попереднього року. Вже у січні 2023 року ІТ-компанії сплатили до державного бюджету 32,2 млрд. грн. податкових платежів, що на 16 % (або 4,4 млрд. грн.) більше, ніж у відповідному місяці 2022 року [28]. Така динаміка свідчить про високу адаптивність галузі до умов воєнного часу та її вагому роль у підтримці макроекономічної стабільності країни. Незважаючи на воєнні виклики, ІТ-сфера продовжує зростати, що зумовлено насамперед наявністю висококваліфікованих кадрів.

Утім, варто зазначити наявність певних негативних тенденцій, зокрема скорочення кількості працівників у провідних компаніях галузі. Так, у 2022 р. чисельність персоналу в EPAM Ukraine зменшилася на 1260 осіб, а в компанії SoftServe – на 164 особи. Загалом за межі країни виїхало близько 57 тис. IT-фахівців (18,4 %), ще 7 тис. осіб (2,4 %) були мобілізовані до лав Збройних сил України, що залишає у країні близько 245 тис. фахівців (79,2 %).

Згідно з інформацією, наданою платформою Uatechecosystem [29], технологічна екосистема України налічує 2619 IT-компаній, серед яких 1915 – продуктові, 614 – сервісні компанії, а також понад 90 центрів досліджень і розробок (R&D). До іноземних компаній, що мають власні R&D-центри в Україні, належать такі технологічні гіганти, як Google, Samsung, Siemens та Huawei. Україна вважається привабливою локацією для створення таких центрів завдяки наявності великої кількості кваліфікованих програмістів, конкурентоспроможному рівню оплати праці (заробітна плата фахівців середнього і вищого рівня коливається в межах 2500–7000 дол. США на місяць, що є значно нижчим, ніж у країнах Західної Європи та США), а також сприятливому податковому режиму (єдиний податок у розмірі 5 %).

Завдяки вигідному географічному розташуванню, високому рівню професійної етики українських фахівців, а також культурній сумісності з країнами Заходу, Україна традиційно розглядається провідними міжнародними технологічними компаніями як приваблива локація для розміщення IT-офшорингових потужностей. Протягом останніх років вітчизняна IT-індустрія демонструвала динамічний розвиток і високу адаптивність до викликів, однак на сучасному етапі галузь стикається з негативними наслідками війни, а також впливом несприятливої глобальної економічної кон’юнктури.

Одним із ключових викликів, що нині постає перед IT-сектором, є скорочення обсягів найму персоналу, зокрема фахівців початкового рівня. Ця тенденція простежується на прикладі провідних IT-компаній, зокрема EPAM Systems, яка істотно зменшила кількість нових працівників: якщо у 2021 р. до

компанії було залучено 4050 нових співробітників, то у 2023 р. цей показник скоротився до 419 осіб. Зазначена динаміка відображає не лише внутрішні стратегічні рішення компаній, але й загальні зміни у структурі ринку праці ІТ-сфери. Зменшення кількості вакансій за умови зростання конкуренції серед претендентів вказує на трансформацію ринку з орієнтованого на кандидата до моделі, в якій домінує роботодавець і спостерігається жорстка конкуренція за обмежену кількість робочих місць.

Стан ІТ-ринку України значною мірою залежить від зовнішньоекономічної ситуації, зокрема тенденцій, що формуються на ринку Сполучених Штатів Америки – одного з основних замовників ІТ-послуг з України. Наразі в США фіксується зниження попиту на фахівців ІТ-сфери, скорочення бюджетів на цифрові проєкти, що безпосередньо впливає на обсяги аутсорсингових контрактів в Україні.

Фактором, що стримує розвиток національної ІТ-галузі є безпекові ризики, зумовлені тривалими воєнними діями, у зв’язку з чим низка потенційних замовників ухвалили рішення щодо перегляду або перенесення реалізації проєктів, запланованих на території України.

Попри наявні виклики, в поточних умовах функціонування ІТ-сектору України можна виокремити низку позитивних аспектів. Зокрема, в умовах загального скорочення попиту на ІТ-фахівців, компанії отримали можливість залучати висококваліфікованих спеціалістів за більш конкурентоспроможними фінансовими умовами. Спостерігається коригування заробітних очікувань кандидатів, що дає змогу роботодавцям укладати контракти з досвідченими фахівцями на умовах, які раніше були доступні переважно молодшим спеціалістам.

Урядові структури, зокрема Міністерство цифрової трансформації України, здійснюють постійний моніторинг стану галузі та надають підтримку ІТ-компаніям у контексті збереження контрактів і протидії наслідкам воєнних дій. Проте однією з ключових проблем залишається мобілізація працівників без належного механізму бронювання. Станом на сьогодні приблизно 5 % ІТ-

фахівців мобілізовано, що створює серйозні ризики для виконання зобов'язань перед іноземними клієнтами, оскільки швидка заміна інженерів з високою кваліфікацією є надзвичайно складним завданням. Така ситуація підвищує рівень операційних ризиків для замовників і спричиняє відтік проєктів з України.

Наступним обмежувальним чинником для стабільної діяльності IT-компаній є перебої в енергопостачанні та ризики втрати доступу до Інтернету. Незважаючи на активні зусилля бізнесу щодо закупівлі автономних джерел живлення (генераторів, акумуляторів), загроза зриву робочих процесів зберігається у разі тривалого відновлення критичної інфраструктури або порушення погоджених графіків планових відключень. У сфері доступу до Інтернету спостерігаються проблеми з офіційними каналами постачання супутникових систем зв'язку, зокрема Starlink, а також відсутність координації щодо гарантованого підключення провайдерів під час відключень електроенергії. Внаслідок цього компанії ризикують втратити замовлення через технічну неможливість виконання контрактів.

Ще одним бар'єром є зниження платоспроможності частини клієнтів та призупинення процесів прийняття рішень щодо впровадження нових проєктів. Це зумовлює необхідність активізації пошуку нових ринків збуту та диверсифікації клієнтської бази, зокрема за межами традиційних напрямів співпраці.

Таким чином, IT-сектор України перебуває у фазі суттєвої трансформації, яка характеризується скороченням чисельності персоналу, зростанням конкуренції на ринку праці, посиленням економічної невизначеності та загрозою релокації стартапів за межі країни. Усі зазначені фактори створюють складне та нестабільне середовище функціонування галузі, що вимагає системної підтримки з боку держави та адаптації бізнес-стратегій до умов воєнного часу.

З огляду на високий рівень інтеграції національних транспортних мереж у структуру глобальної транспортної інфраструктури, національні ринки

транспортних послуг перебувають під суттєвим впливом тих самих чинників, що й міжнародний ринок. На сучасному етапі розвитку світового ринку транспортних послуг спостерігається низка ключових тенденцій та викликів, які потребують системного аналізу та стратегічного реагування.

Одним із пріоритетних напрямів є пошук ефективних і стабільних механізмів фінансування транспортної сфери з метою забезпечення її довгострокового сталого розвитку. Одним із перспективних інструментів розглядається запровадження справедливого паливного оподаткування як альтернативного джерела бюджетних надходжень. Водночас виникає потреба у підвищенні прозорості регуляторної діяльності державних інституцій, відповідальних за функціонування транспортної системи, що є запорукою зростання суспільної довіри. Поєднання таких фінансових і управлінських рішень дозволило б більш ефективно адаптуватися до періодичних паливних криз, які є характерними для світового ринку.

Суттєвою тенденцією останніх років є зростання зацікавленості споживачів та транспортних операторів у використанні електромобілів. З одного боку, це відповідає цілям екологічної безпеки та зменшення шкідливих викидів в атмосферу. З іншого – наявна інфраструктура зарядних станцій є недостатньо розвиненою для повноцінного задоволення зростаючого попиту. Крім того, наявний дефіцит фахівців, здатних обслуговувати новітні технології в електротранспорті, що гальмує розширення цього сегмента [30].

Ще однією важливою тенденцією є активне впровадження альтернативних джерел енергії для забезпечення роботи транспортних засобів. За даними The Business Research Company [31], транспортні підприємства дедалі частіше використовують сонячні панелі, зокрема для живлення автобусів, що дозволяє зменшити експлуатаційні витрати, збільшити тривалість служби літієвих акумуляторів і знизити викиди вуглекислого газу.

Сучасний розвиток транспортної системи також орієнтований на принципи інклюзивності – зростає необхідність адаптації транспортної інфраструктури до потреб маломобільних груп населення, зокрема осіб з

інвалідністю. Крім того, ключовим завданням постає забезпечення стійкості транспортних мереж до різноманітних загроз, серед яких геополітичні кризи, кіберзагрози, екологічні катаклізми та наслідки зміни клімату.

На особливу увагу заслуговує активне впровадження цифрових технологій та інновацій у сфері управління та надання транспортних послуг, що є важливим чинником підвищення ефективності, безпеки та конкурентоспроможності галузі в умовах глобальних трансформацій [30].

Більшість із зазначених глобальних викликів та тенденцій є характерними також для національних ринків транспортних послуг, зокрема українського. Втім, доцільним є попередній аналіз ролі та значення ринку транспортних послуг у системі національної економіки України. Для цього необхідно дослідити його внесок у формування ключових макроекономічних індикаторів, зокрема частки транспортних послуг у валовому внутрішньому продукті (ВВП) та в структурі експорту послуг.

У період відносної економічної стабільності (2015–2019 рр.) ринок транспортних послуг забезпечував близько 6,5 % формування національного ВВП. Поширення пандемії COVID-19, що сягнула України у 2020 р., призвело до незначного зниження цієї частки – на 0,44 %. У 2021 р. вплив пандемії посилився, що зумовило скорочення частки транспортних послуг у ВВП до 5,42 %, тобто на 0,8 % менше, ніж у попередньому році [24;25].

Найгострішим викликом для галузі стало повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 р., внаслідок чого частка транспортних послуг у ВВП країни зменшилася до критичного рівня – 3,94 %.

Подібна динаміка простежується і в експортній структурі послуг. Якщо до пандемії, зокрема у 2019 р., частка транспортних послуг у загальному обсязі експорту сягала 58,3 %, то вже у 2020 р. вона зменшилася до 40,4 %, а у 2022 р. – до 31,81 %. Лише у 2024 р. було зафіксовано часткове відновлення цього показника до 36,89 %, що, однак, усе ще суттєво нижче довоєнного рівня [24;25].

Таким чином, воєнна агресія росії справила критичний негативний вплив на функціонування та динаміку розвитку вітчизняного ринку транспортних послуг.

Насамперед, у зв'язку з постійною загрозою ракетних атак було повністю припинено роботу авіаційного та морського транспорту. Морські перевезення частково відновлювалися в межах реалізації так званої «зернової ініціативи», однак їхній обсяг не досяг і близько довоєнних показників. Суттєво скоротилося використання трубопровідного транспорту. Це стало наслідком санкційної політики країн Європейського Союзу, які розпочали поступове скорочення імпорту російського природного газу та його заміщення альтернативними джерелами, а також рішення росії обмежити постачання газу до держав, які відмовилися здійснювати оплату в російських рублях.

Спостерігається зростання вартості транспортних послуг, що пов'язано зі збільшенням транспортних витрат, викликаних насамперед дефіцитом пального, а згодом – і зростанням його ціни. До лютого 2022 року основними постачальниками нафтопродуктів для України були білорусь та росія (40 %). Однак війна суттєво змінила цю ситуацію. Унаслідок обстрілів українських нафтобаз практично були знищені запаси пального, а наявні залишки використовувалися виключно для забезпечення потреб Збройних сил та критичної інфраструктури. Після стабілізації постачання Україна змушена була шукати нових постачальників або збільшувати обсяги закупівель у вже наявних. В результаті, основними імпортерами пального у 2023 р. стали Греція, Індія, Литва, Польща та Румунія. Ці зміни призвели до підвищення вартості пального, що, у свою чергу, сприяло посиленню інфляційних процесів та зростанню цін на транспортні послуги.

Також збільшилися терміни доставки вантажів, що зумовлено використанням переважно залізничного та автомобільного транспорту, а також пріоритетним спрямуванням їх на задоволення військових потреб.

Відзначається також зростання вартості міжнародних перевезень, зокрема туристичних, що пов'язано з необхідністю комбінованого

використання декількох видів транспорту для досягнення пунктів призначення, які раніше були доступні через прямі авіарейси.

Перераховані наслідки повномасштабного воєнного вторгнення не вичерпують усіх викликів, з якими нині стикається український ринок транспортних послуг. Проте вже зараз можна констатувати, що галузь перебуває в кризовому стані, і про стійке відновлення можна говорити лише за умови завершення воєнних дій. Припинення пасажирських та вантажних перевезень окремими видами транспорту негативно вплинуло на конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку послуг.

Отже, з початку повномасштабної збройної агресії росії Україна опинилася в умовах безпрецедентної кризи у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема у зовнішній торгівлі послугами – важливому сегменті національної економіки, що раніше забезпечував стабільні валютні надходження та підтримував інноваційний розвиток. Війна призвела до суттєвого зниження обсягів експорту послуг, серйозних структурних зрушень у бізнес-середовищі, поглиблення кадрової кризи та посилення логістичних і регуляторних бар'єрів. Значущими перепонами для діяльності експортерів послуг стали жорсткі валютно-фінансові обмеження, зокрема вимога обов'язкового повернення валютної виручки у визначені строки, що ускладнює виконання довгострокових контрактів. Втрата доступу до ключових транспортних маршрутів і збільшення логістичних витрат додатково послабили експортний потенціал галузі. Водночас масштабна мобілізація та еміграція призвели до дефіциту кваліфікованих кадрів, особливо в ІТ та інженерних спеціальностях, що негативно впливає на конкурентоспроможність українських експортерів. Регуляторні та бюрократичні складнощі, а також низький рівень інституційної довіри обмежують доступ до ринків ЄС, де лише незначна частка компаній має необхідні сертифікації для діяльності. Економічна нестабільність і обмежений доступ до державних фінансових інструментів ускладнюють реалізацію довгострокових проектів і підвищують загальні ризики співпраці. Попри

тимчасове зростання ІТ-експорту у 2021–2022 роках, війна спричинила перебої в роботі галузі, що призвело до падіння обсягів експорту в 2023 р.. Також слід враховувати дисбаланс у зовнішній торгівлі послугами, викликаний переважанням імпорту, пов'язаним із переміщенням населення через війну. Таким чином, сучасний стан зовнішньої торгівлі послугами в Україні характеризується низкою комплексних викликів, що потребують системних заходів державної підтримки, оптимізації регуляторної політики та сприяння розвитку інноваційних секторів для забезпечення стабільного відновлення і сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного дослідження можемо сформувати наступні висновки:

1) у 2022 р. експорт послуг України зазнав істотного зменшення на 22,78%, що було зумовлено наслідками збройної агресії, значними логістичними обмеженнями та втратою традиційних зовнішніх ринків збуту. У 2023 р. темпи падіння уповільнилися, становивши -2,80%, що вказує на поступове пристосування експортерів до нових умов функціонування. У 2024 р. зафіксовано позитивну динаміку – зростання експорту послуг на 4,74%, що є свідченням початку процесу стабілізації та адаптації економічних агентів до умов воєнного часу. Аналогічну тенденцію спостерігали й в імпорті послуг: після зниження обсягів у 2022 та 2023 роках, у 2024 р. обсяг імпорту продемонстрував суттєве зростання на 26,06%. Така динаміка є індикатором активізації внутрішнього попиту на іноземні послуги в умовах часткового відновлення економічної активності та ознак макроекономічної стабілізації. Коефіцієнт покриття імпорту експортом протягом 2022–2024 років демонстрував тенденцію до скорочення позитивного сальдо. Зокрема, у 2024

р. він знизився до рівня 1,24, що свідчить про зменшення здатності експорту забезпечувати фінансування імпортних витрат та про посилення зовнішньоторговельного дисбалансу. Частка експорту послуг у структурі ВВП демонструє зниження: з 6,40% у 2021 р. до 5,27% у 2024 р., що вказує на зменшення ваги цієї складової у загальному обсязі економічної активності. Натомість імпортна квота послуг характеризувалась нестійкою динамікою, однак у 2024 р. зросла до 4,24%, що є свідченням посилення імпортної залежності окремих секторів економіки, зокрема у сфері послуг;

2) Україна опинилася в умовах глибокої системної кризи у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що суттєво вплинуло на розвиток зовнішньої торгівлі послугами – одного з ключових сегментів національної економіки, який традиційно забезпечував стабільні валютні надходження, стимулював інноваційний розвиток і сприяв формуванню конкурентних переваг. Військові дії спричинили істотне зниження обсягів експорту послуг, трансформацію бізнес-середовища, загострення кадрового дефіциту та посилення логістичних, інституційних і нормативно-правових бар'єрів. Одним із ключових бар'єрів для експортерів послуг стали жорстке валютно-фінансове регулювання, зокрема вимога обов'язкового продажу валютної виручки у встановлені строки, що ускладнює реалізацію довгострокових контрактів і знижує інвестиційну привабливість. Втрата доступу до традиційних транспортних коридорів, зростання логістичних витрат і перебої у постачанні також зумовили зниження ефективності функціонування експортно орієнтованих підприємств. Масштабні процеси мобілізації та зовнішньої міграції спричинили суттєвий дефіцит кваліфікованих фахівців, зокрема в галузях інформаційних технологій, інженерії та фінансів, що призвело до зменшення кадрового потенціалу та ускладнило забезпечення високотехнологічного обслуговування міжнародних партнерів. Стримувальними чинниками стали регуляторні бар'єри та обмежений доступ українських компаній до систем сертифікації, необхідної для виходу на ринки Європейського Союзу, що свідчить про недостатній рівень інституційної

довіри до національної системи управління якістю. Економічна нестабільність, обмеженість державних інструментів фінансової підтримки та високий рівень ризиків значною мірою стримують реалізацію довгострокових експортних ініціатив і знижують темпи залучення іноземного капіталу в інноваційні сфери. Попри тимчасове зростання обсягів експорту IT-послуг у 2021–2022 роках, у 2023 р. галузь зіткнулася з внутрішніми та зовнішніми труднощами, що призвели до скорочення експортних показників;

3) війна справила глибокий та довготривалий негативний вплив на структуру та обсяги зовнішньоторговельної діяльності в сфері послуг. Найбільшого скорочення зазнали послуги з переробки матеріальних ресурсів, частка яких в експорті зменшилася майже вдвічі – на 47,64% за досліджуваний період. Це свідчить про критичну втрату виробничих потужностей, промислової інфраструктури та логістичних ланцюгів.Схожа тенденція простежується і в сегменті ремонтних і технічних послуг, обсяг яких зменшився на 43,45% порівняно з 2021 роком. Незважаючи на часткове відновлення у 2024 р. (+43,42% до попереднього року), ринок так і не повернувся до довоєнного рівня, що зумовлено ускладненим доступом до обладнання та зниженням попиту з боку іноземних партнерів. Водночас позитивним сигналом є стабілізація та подальше зростання експорту транспортних послуг. Після падіння у 2022 р. на понад 32%, уже в 2023–2024 роках відбулося поступове відновлення (зростання на 7,5% і 9,84% відповідно), а частка цих послуг у загальному експорті навіть перевищила довоєнний рівень. Це свідчить про високу адаптивність транспортної галузі та ефективне переорієнтування на альтернативні маршрути (зокрема через Дунай і західні сухопутні кордони). Натомість найбільш вразливою виявилася категорія туристичних послуг: їх експорт скоротився на 64,06% за весь період, а частка у структурі експорту послуг зменшилася з 2,69% до 1,23%. Причинами стали обмеження мобільності населення, закриття авіапростору та зниження туристичної активності на фоні загальної нестабільності. Послуги з будівництва демонстрували нестійку динаміку: після помірного зростання у

2022–2023 роках у 2024 р. спостерігалося значне скорочення на 26,3%, що вказує на зменшення попиту на закордонні підрядні роботи та ймовірну концентрацію ресурсів на внутрішній відбудові. Страхові послуги після різкого скорочення у 2022 р. на майже 80%, повного відновлення не відбулося – у 2024 р. зафіксовано новий спад на тлі невизначеності, зростання ризиків в умовах війни.

3 ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ

3.1 Роль міжнародних організацій та партнерів у підтримці українського ринку послуг

Одним із визначальних чинників, що забезпечує поступову модернізацію сектору послуг України, виступає залучення міжнародної технічної та інституційної підтримки. Стратегічне партнерство з Європейським Союзом, міжнародними фінансовими інституціями, структурами ООН, транснаціональними корпораціями та акселераційними платформами відкриває нові можливості для цифрової трансформації, інституційного розвитку, впровадження інновацій та формування інклюзивного ринку послуг. Системна реалізація відповідних проєктів та ініціатив сприяє формуванню конкурентоспроможної моделі економічного зростання, орієнтованої на європейські цінності, цифрову інклюзію та сталий розвиток.

Одним із провідних стратегічних партнерів України на шляху цифрової трансформації та поступової інтеграції в єдиний європейський ринок послуг виступає Європейський Союз.

Європейська комісія підписала угоду про асоційоване членство України у програмі «Цифрова Європа» у вересні 2022 року. Українські підприємства, організації та державні органи зможуть скористатися фінансуванням та підтримкою програми у таких галузях, як суперкомп'ютери, штучний інтелект та цифрові навички. Вони матимуть змогу брати участь у цифрових інноваційних центрах – центрах комплексного обслуговування, які допомагають компаніям динамічно реагувати на цифрові виклики та підвищувати конкурентоспроможність. Європейська комісія та французьке

головування у Раді Європейського Союзу організували захід, присвячений подальшій підтримці цифрового сектору України, в рамках Цифрової асамблеї 2022 року. На заході Tech4UA було запущено цифровий технологічний центр для передачі обладнання в Україну. Розташований у Словаччині, центр дозволить скоротити бюрократичні тяганини на кордоні для компаній, які жертвують обладнання. Учасники домовились про координацію технічної підтримки на рівні ЄС. У рамках Цифрової асамблеї Комісія запустила співтовариство EUTech4Ukraine Futurium. Метою цієї спільноти є об'єднання зацікавлених сторін, стимулювання дискусій та обмін інформацією щодо нових заходів підтримки українських біженців, компаній та уряду у цифровій сфері [32;33].

Отже, серед пріоритетних напрямів – високопродуктивні обчислення, штучний інтелект, формування цифрових компетенцій, інтеграція до мережі центрів цифрових інновацій (Digital Innovation Hubs), які спрямовані на підтримку технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу.

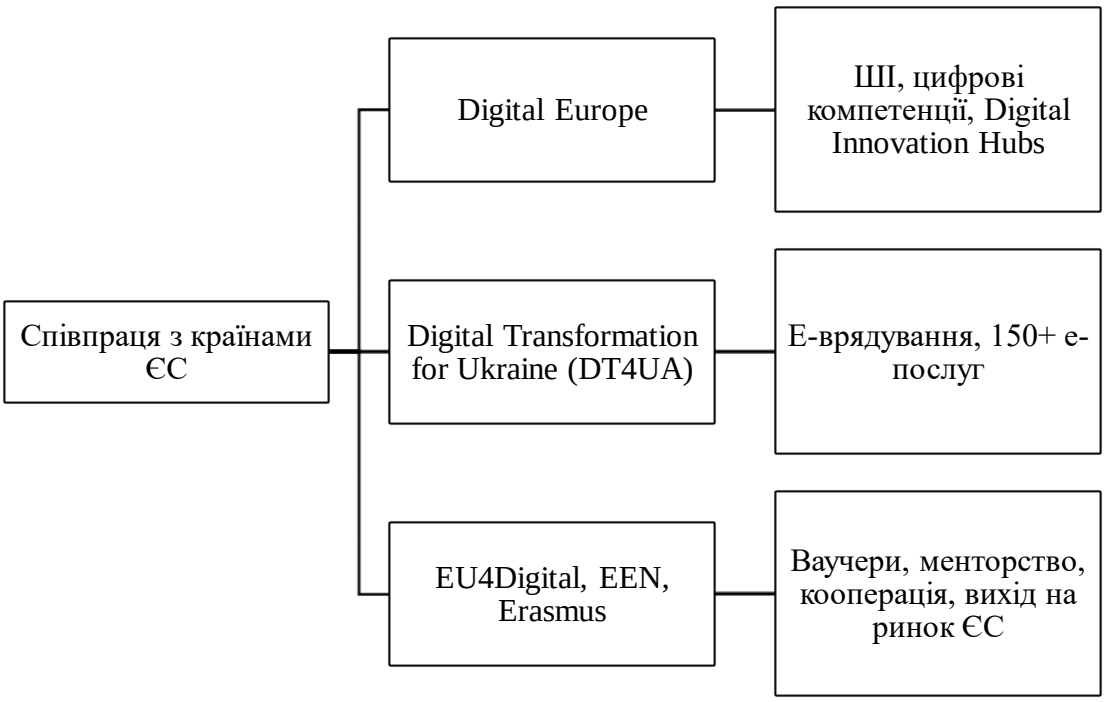

Рисунок 3.1 – Напрямки співпраці з країнами ЄС в сфері послуг

Джерело: складено автором на основі [32;33]

У рамках даної ініціативи реалізується масштабний проєкт Digital Transformation for Ukraine (DT4UA), що впроваджується у партнерстві між естонською академією електронного урядування (e-Governance Academy) та Міністерством цифрової трансформації України. Із загальним бюджетом у 17,4 млн. євро, проєкт має на меті комплексну модернізацію інфраструктури електронного врядування через створення понад 150 нових державних електронних послуг до кінця 2025 року. Цей процес розширює функціонал цифрової держави та сприяє підвищенню якості та доступності адміністративних послуг для громадян [34].

Через інші цільові програми ЄС, таких як EU4Digital, Enterprise Europe Network та Erasmus for Young Entrepreneurs, представники малого та середнього підприємництва в Україні отримують:

– інституційну підтримку у вигляді цифрових ваучерів, консультаційної допомоги, менторських програм;

– доступ до інструментів транскордонної комерційної кооперації;

– можливість виходу на внутрішній ринок Європейського Союзу.

Такий підхід створює сприятливі умови для розвитку ринку послуг в Україні на основі цифрової інклюзії, підвищення підприємницької мобільності та забезпечення сталого інноваційного зростання.

У сучасних умовах забезпечення макрофінансової стабільності та стимулювання ділової активності на українському ринку послуг особливого значення набуває діяльність міжнародних багатосторонніх банків розвитку, оскільки ці інституції виступають не лише джерелом донорського фінансування, а й стратегічними інвесторами, що спрямовують ресурси на відновлення, трансформацію та модернізацію ключових секторів економіки, зокрема сфери послуг.

Прикладом є ініціювання у грудні 2022 року Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) комплексної програми підтримки Economic Resilience Action (ERA) загальним обсягом 2 млрд. дол. Головна мета Economic Resilience Action – підвищення стійкості приватного сектору через надання

короткострокової ліквідності, інвестиційних гарантій та довгострокового фінансування в пріоритетні напрями: продовольча безпека, будівництво, енергетика та цифрова інфраструктура. Реалізація такої стратегії дозволяє зберегти операційну стабільність підприємств сфери послуг, підтримати зайнятість та пожвавити внутрішній попит.

Важливим чинником посилення інвестиційного потенціалу України є діяльність Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD), який до кінця 2024 року акумулював інвестиції на суму понад 7,2 млрд. євро, а станом на липень 2025 року – вже 7,6 млрд. євро. Частину нових фінансових зобов'язань у розмірі 400 млн. євро спрямовано на реалізацію проєктів відновлення критичної інфраструктури та підтримку бізнес-ініціатив, зокрема через спеціальний інструмент Recovery Guarantee Facility, який знижує ризики для фінансових установ, що фінансують проєкти у сфері послуг.

Напрямки підтримки сектору послуг України міжнародними фінансовими інституціями відображено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Підтримка сектору послуг України міжнародними фінансовими інституціями

Організація	Підтримка
IFC (ERA)	2 млрд дол. – ліквідність, гарантії, інвестиції в інфраструктуру
Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD)	7,6 млрд євро, зокрема 400 млн на Recovery Guarantee Facility
IFC + DFC + Raiffeisen Bank	50 млн дол. – Risk Sharing Facility для агро-МСП
MIGA	Гарантії для проєктів індустріальних парків (м. Львів)

Джерело: складено автором на основі [35;36]

У співпраці з US International Development Finance Corporation (DFC) та Raiffeisen Bank Ukraine, IFC запровадила інструмент Risk Sharing Facility обсягом до 50 млн. дол. Він орієнтований на підтримку малих і середніх

агропідприємств шляхом часткового покриття ризиків кредитування. Наприклад, гарантії уряду Швейцарії дозволяють активніше залучати обіговий капітал та інвестувати у вдосконалення логістичних і сервісних процесів. Важливе значення має Агентство багатосторонніх гарантій інвестицій (MIGA), яке надає ризикові гарантії інвесторам, зокрема щодо проєктів, спрямованих на розвиток індустріальних парків у м. Львів. Такі гарантії істотно знижують вартість страхування капіталовкладень, сприяючи підвищенню інвестиційної привабливості українського ринку, зокрема у сфері послуг та виробництва на регіональному рівні.

Один із ключових векторів міжнародної підтримки розвитку українського ринку послуг реалізується за участі інституцій системи Організації Об'єднаних Націй, зокрема Програми розвитку ООН (UNDP), Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO) та Управління ООН з координації гуманітарних питань (UNOCHA). У відповідь на масштабні руйнування інфраструктури, спричинені повномасштабною збройною агресією росії, UNDP із квітня 2022 року реалізує комплекс заходів у межах стратегічної ініціативи Resilience Building and Recovery (RBR). Пріоритетами програми є:

– оцінка матеріальних втрат;

– виявлення першочергових і середньострокових потреб;

– розробка довгострокових стратегій відновлення національної економіки та соціальної інфраструктури.

В межах даної ініціативи Програма розвитку ООН надала технічну підтримку державним інституціям у забезпеченні доступу до фінансування з боку Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) загальним обсягом понад 840 млн. дол. США. Ці кошти були спрямовані у межах програм URP1, UERP2 та UPBEE3, що передбачають:

– модернізацію об'єктів інфраструктури;

– підвищення енергоефективності;

– підтримку сталого розвитку громад.

Значну роль відіграє й Ukraine Early Recovery Programme, що реалізується під егідою UNDP. Бюджет програми, який становить близько 200 млн. євро, спрямовується на відновлення муніципальної та соціальної інфраструктури, особливо у громадах, що зазнали значних втрат через переміщення населення. Основне завдання програми полягає у підвищенні спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати базові послуги навіть за умов часткового або повного знищення критичних об'єктів.

Значний внесок у підтримку сектору послуг здійснюють інші органи системи ООН, а саме:

1) UNIDO зосереджує свої зусилля на: відновленні функціональності сервісних ланцюгів; підтримці малого і середнього підприємництва; розвитку місцевого виробничого потенціалу. Дані заходи є ключовими факторами у відновленні економіки на мікро- та мезорівнях;

2) UNOCHA виконує функції координатора гуманітарного реагування у регіонах, що постраждали від бойових дій. Зусилля цього агентства спрямовані на швидке відновлення доступу населення до критичних послуг – медичного обслуговування, водопостачання, електро- та теплопостачання.

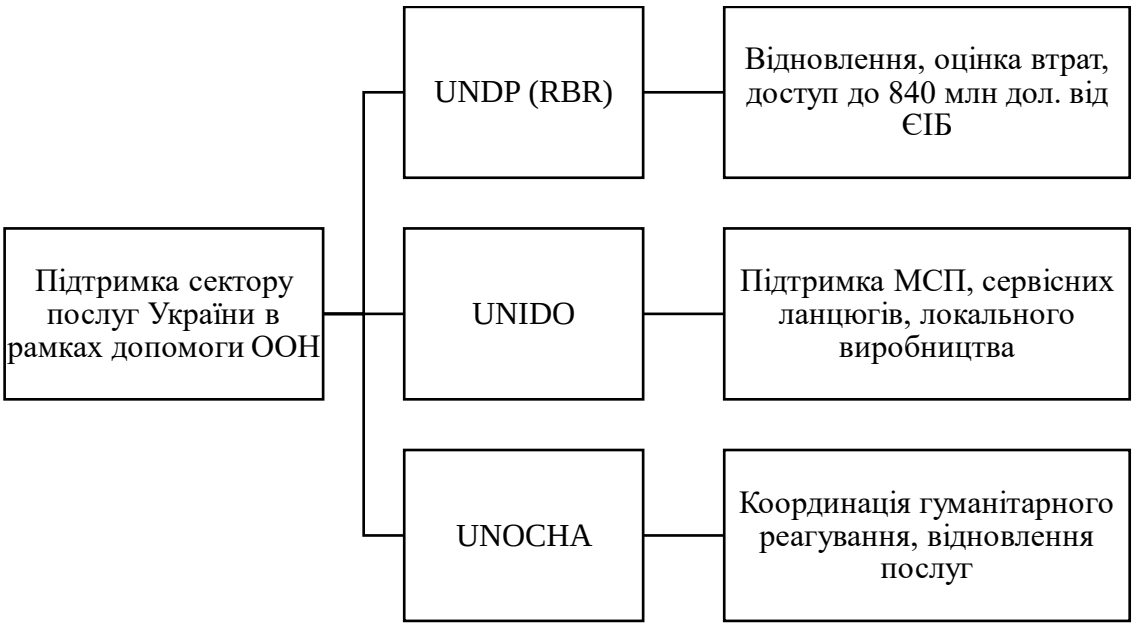

Рисунок 3.2 - Підтримка сектору послуг України в рамках допомоги ООН

Джерело: складено автором на основі [37]

Міжнародна організація праці (ILO) виступає одним із ключових партнерів у процесі формування інклюзивного та стійкого ринку праці в Україні, що набуває особливої ваги в умовах повномасштабного вторгнення та подальшого відновлення економіки. У межах реалізації проєкту Inclusive Labour Markets for Job Creation було здійснено комплексну трансформацію інституційної інфраструктури зайнятості, яка охопила модернізацію підходів до управління людськими ресурсами та послугами з працевлаштування. Завдяки сприянню організації було трансформовано діяльність Державної служби зайнятості шляхом впровадження сучасних інструментів кейс-менеджменту, адаптації міжнародної методики підприємницької освіти Start and Improve Your Business, розробки оновлених професійних стандартів і механізмів соціального діалогу на регіональному рівні [38]. Ці заходи дозволили підвищити ефективність взаємодії між державними інституціями та громадянами у сфері зайнятості, зробивши послуги більш адресними та орієнтованими на потреби ринку.

В межах проєкту приділялася значна увага і соціальній інтеграції вразливих категорій населення, зокрема безробітних, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів бойових дій. Завдяки підтримці ILO тисячі громадян отримали доступ до:

1) програм професійного навчання;

2) курсів із розвитку підприємницьких навичок;

3) тренінгів зі створення власної справи;

4) мікрофінансових механізмів підтримки.

Значна частина нових ініціатив зосереджувалася на розвитку малого та середнього бізнесу у сферах послуг, інформаційних технологій, обслуговування населення та креативних індустрій. У сукупності ці зусилля сприяють не лише розширенню економічної участі населення, але й структурній перебудові сектору послуг економіки України в умовах війни та в період післявоєнного відновлення.

В умовах трансформаційної економіки України важливою складовою підтримки розвитку сфери послуг стала активна участь корпоративних партнерів та реалізація акселераційних програм, орієнтованих на підтримку підприємництва. Наприклад, діяльність акселератора Impact Force Accelerator, що впроваджувався за підтримки UN Women, GIZ та Міністерства цифрової трансформації України, охопила низку цільових ініціатив. Серед них варто виокремити програму «Dream and Achieve», орієнтовану на підтримку жінок із числа внутрішньо переміщених осіб; проєкт «ReStart Consciousness», розроблений для ветеранок із фокусом на ментальне здоров'я та розвиток управлінських навичок у сфері HR; серію форумів, присвячених формуванню інвестиційного середовища та зміцненню професійного нетворкінгу.

У результаті реалізації цих програм було відібрано 23 стартапи, кожен із яких отримав грантове фінансування у розмірі 20 тис. євро. Це створило дієві передумови для посилення жіночого підприємництва, насамперед у сфері послуг, що є важливим фактором соціально-економічної інклюзії в умовах воєнного та післявоєнного періоду.

В рамках міжнародної підтримки України в умовах повномасштабної війни важливою стала і підтримка транснаціональними корпораціями, такими як Microsoft, General Electric, Cargill, Westinghouse, Honeywell та Pfizer, що здійснюють цільові інвестиції в розвиток інфраструктури сфери послуг України [39]. Ці компанії надають технологічну експертизу, консультаційну підтримку та впроваджують інноваційні рішення в таких сферах, як цифрові технології, енергетика, охорона здоров'я та логістика. Стратегічне співробітництво сприяє модернізації ринку послуг, впровадженню міжнародних стандартів якості, ефективності та інклюзивності, що відповідає глобальним трендам сталого розвитку.

Офіси інвестиційної промоції відіграють ключову роль у залученні зовнішнього капіталу до українського сектора послуг, формуючи інституційну основу для сталого економічного зростання. Наприклад, діяльність урядового агентства UkraineInvest у період з березня 2022 року по вересень 2023 року

забезпечила акумулювання понад 500 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій. Агентство стало ефективним провідником інтеграції міжнародних практик в економічну політику України, сприяючи укладенню стратегічних меморандумів про співпрацю, зокрема з UN Global Compact та Business France. Ці ініціативи спрямовані на розвиток сучасних бізнес-моделей у сфері послуг із дотриманням принципів екологічної, соціальної та управлінської відповідальності (ESG), розширення співпраці між українськими компаніями та іноземними інвесторами. Завдяки такому підходу створюються сприятливі умови для формування конкурентоспроможного, інноваційного та інклюзивного сектору послуг, здатного не лише реагувати на виклики воєнного часу, а й закладати фундамент для ефективного повоєнного відновлення.

Таким чином, міжнародна підтримка розвитку ринку послуг в Україні відіграє ключову роль у зміцненні економічної стійкості, технологічній модернізації та інтеграції країни до європейського економічного простору. Участь України в програмах ЄС, діяльність міжнародних фінансових установ та інституцій ООН, ініціативи корпоративного сектору забезпечили масштабне залучення інвестицій, трансфер технологій, розвиток людського капіталу й підтримку підприємництва. У сукупності ці заходи не лише забезпечують поточну життєздатність сектору послуг в умовах війни, а й формують основу для повоєнного відновлення на засадах інклюзивності, інноваційності та стійкого розвитку. Подальше посилення міжнародного співробітництва та розширення доступу до інструментів зовнішньої допомоги залишаються пріоритетними завданнями у стратегії соціально-економічного відновлення України.

3.2 Стратегії адаптації сфери послуг до умов післявоєнного відновлення

З огляду на вагому частку, яку займають послуги в структурі експорту, забезпечення зростання конкурентоспроможності України на міжнародних ринках передбачає необхідність підтримки подальшого розширення обсягів їх зовнішньої реалізації.

Одним із ключових чинників, що стримує розвиток транспортних послуг, залишаються воєнні дії на території України, які супроводжуються масштабними руйнуваннями інфраструктурних об'єктів. Зокрема, повне припинення авіаперевезень унаслідок закриття повітряного простору, суттєве обмеження морських перевезень у зв’язку з блокуванням портів, пошкодження автомобільних доріг і залізничних колій, зменшення попиту на послуги вітчизняних перевізників спричинили істотне скорочення обсягів експорту транспортних послуг. Розв’язання зазначених проблем є практично неможливим до завершення активної фази повномасштабної війни в Україні.

У післявоєнний період стратегічне відновлення транспортної галузі та підвищення її конкурентоспроможності на глобальному ринку потребуватиме реалізації низки комплексних заходів [40, с. 106; 41, с. 267–270], серед яких:

– підвищення ефективності системи товароруху, забезпечення безперешкодного доступу до транспортних послуг для населення та бізнесу, а також зміцнення безпеки транспортної інфраструктури;

– створення модернізованої, технологічно просунутої транспортної інфраструктури, включаючи розвиток інноваційних логістичних мереж для обслуговування пасажиропотоків і вантажних перевезень, а також формування інтелектуальних транспортних систем;

– впровадження єдиної інтегрованої системи управління інформаційними потоками в процесі транспортування вантажів, що включає зручний та прозорий інтерфейс взаємодії між замовниками та виконавцями транспортних послуг;

– реалізація стратегії розвитку цифрових транспортних коридорів і електронної логістики, зокрема через впровадження безпаперової торгівлі, взаємного визнання електронних товаросупровідних документів та розширення надання транскордонних транспортних послуг;

– імплементація інноваційних практик і провідного міжнародного досвіду у сфері митного та податкового регулювання;

– впровадження інтелектуальних систем управління рухом на автомобільному, водному та повітряному транспорті;

– розвиток кадрового потенціалу галузі шляхом створення ефективної системи професійної підготовки та науково-технічного супроводу інновацій, зокрема через превентивні освітні моделі;

– збереження та нарощення професійного кадрового ресурсу транспортної сфери;

– реалізація спільних програм освітніх закладів, державних інституцій та бізнесу, спрямованих на стимулювання розвитку транспортної галузі;

– підвищення екологічної ефективності транспортних засобів і систем.

Сфера інформаційно-комунікаційних технологій демонструє стійку динаміку розвитку навіть в умовах воєнного стану, що обумовлюється високою мобільністю та адаптивністю підприємств ІТ-сектора, здатних оперативно здійснювати релокацію й відновлення операційної діяльності. Зберігається стійкий попит на послуги українських ІТ-компаній з боку іноземних замовників, що свідчить про конкурентні переваги вітчизняного ринку ІКТ-послуг.

Для прискорення розвитку даної сфери та нарощування обсягів експорту ІКТ-послуг доцільним є реалізація комплексу стратегічних заходів [42, с. 69; 43, с. 378], а саме:

1) створення сприятливих умов для ефективної діяльності висококваліфікованих фахівців, зокрема через механізми запобігання міграції інтелектуального капіталу за кордон;

2) зменшення регуляторного навантаження на ІТ-сектор, включаючи скорочення обсягів податкового тиску та рівня адміністративної бюрократії;

3) активізація підготовки ІТ-фахівців, особливо в регіонах із перспективним зростанням попиту на нові робочі місця у сфері цифрових технологій, а також розвиток системи інтенсивного перепрофілювання кадрів на основі вже здобутої вищої освіти;

4) формування цілісної національної стратегії розвитку ІКТ, що охоплює відповідну законодавчу, соціальну, економічну та політичну підтримку з боку держави та суспільства;

5) забезпечення широкого доступу населення до сучасних інформаційних технологій шляхом консолідації зусиль державного та приватного секторів у розвитку цифрової інфраструктури;

6) стимулювання розширення спектра інформаційних послуг, що надаються населенню та суб'єктам господарювання за допомогою цифрових рішень.

Разом із тим, слід зазначити, що попри високий рівень експорту фінансових послуг у провідних світових економіках, частка даного виду послуг у структурі зовнішньої торгівлі України залишається вкрай низькою – менше 2%. Враховуючи поточний рівень розвитку вітчизняного фінансового сектору, Україні буде непросто конкурувати на глобальних фінансових ринках. Проте, забезпечення достатньо високої якості послуг у поєднанні з ціновою привабливістю може стати основою для формування конкурентної переваги, що, у свою чергу, здатне сприяти зростанню попиту на українські фінансові послуги з боку країн Східної Європи та країн, що розвиваються.

Відтак одним із перспективних векторів підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках є активізація зовнішньоекономічної діяльності у сфері фінансових послуг. Розширення обсягів експорту фінансових послуг потребує впровадження комплексу системних заходів [44, с. 306; 45, с. 114], серед яких ключовими є:

1) розроблення комплексної стратегії розвитку фінансового посередництва, що охоплює як банківські, так і небанківські установи;

2) формування сприятливого інформаційного середовища, яке сприятиме зростанню довіри до вітчизняних фінансових посередників з боку внутрішніх і зовнішніх користувачів;

3) удосконалення державної економічної політики з метою стабілізації макроекономічних показників і забезпечення сталого фінансового середовища;

4) забезпечення доступу суб'єктів господарювання до якісних та достатніх фінансових інструментів відповідно до їхніх економічних потреб;

5) створення сучасної фінансової інфраструктури, яка відповідатиме міжнародним стандартам безпеки транзакцій, захисту персональних даних, надійності, технологічної доступності та вартості фінансових ресурсів.

Водночас у світовій практиці спостерігається стійке зростання частки туристичних послуг у структурі міжнародної торгівлі. Україна традиційно володіє значним туристичним потенціалом, зумовленим наявністю численних природних ресурсів, історико-культурних об'єктів та унікальних туристичних атракцій. Проте реалізація цього потенціалу в попередні періоди була обмеженою через недостатній рівень інформованості іноземних громадян про туристичні можливості країни. Наразі спостерігається істотне зростання інтересу до України на міжнародному рівні, що створює сприятливі передумови для активного розвитку експорту туристичних послуг.

З метою ефективного використання нових можливостей, що відкриваються перед Україною, та повноцінної реалізації її туристичного потенціалу необхідно вжити низку стратегічних заходів [46, с. 74; 47, с. 127]:

1) забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення капіталу в розвиток туристичної інфраструктури;

2) впровадити дієвий механізм моніторингу за збереженням і раціональним використанням туристично привабливих територій з урахуванням принципів сталого розвитку;

3) реалізовувати заходи, спрямовані на покращення якості довкілля та гарантування належного рівня безпеки для всіх учасників туристичної діяльності;

4) забезпечити інклюзивність туристичних послуг шляхом створення умов доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

5) сприяти розвитку готельного господарства та підвищенню якості послуг, що надаються вітчизняними виробниками туристичного продукту;

6) здійснювати комплексний розвиток туристичної інфраструктури в поєднанні з удосконаленням суміжних сфер, насамперед суспільно корисних послуг, які підтримують функціонування туристичної галузі.

У контексті формування стійких конкурентних переваг України на світовому ринку послуг доцільним є запровадження цілісної державної стратегії, орієнтованої на усунення структурних бар'єрів і забезпечення сприятливих умов для довгострокового соціально-економічного розвитку. Насамперед, ключовим завданням є мінімізація корупційних ризиків, що передбачає зміцнення інституційної спроможності антикорупційних органів, розробку та імплементацію сучасної антикорупційної політики, масштабну цифрову трансформацію системи державного управління для зниження впливу суб'єктивного чинника. Особливої уваги потребує зростання ефективності фінансового ринку, що може бути досягнуто через підвищення стабільності банківського сектору, нарощування його прозорості та розвиток інфраструктури фондового ринку[48].

Необхідним є забезпечення макроекономічної стабільності шляхом раціоналізації державної боргової політики з метою зменшення навантаження на бюджетну систему та покращення інвестиційної привабливості країни. Водночас, ключовим фактором довгострокової конкурентоспроможності виступає розвиток людського капіталу, що потребує переорієнтації освітньо-професійних програм на актуальні потреби ринку праці, підтримки програм перекваліфікації та стимулювання інвестицій у набуття нових компетентностей.

У контексті глобальної діджиталізації одним із пріоритетних напрямів модернізації сектору послуг України є цифрова трансформація державних та бізнес послуг. Ключовим елементом цього процесу виступає національний портал «Дія», який забезпечує функціонування концепції «держава у смартфоні». Завдяки доступу до понад 120 електронних послуг, суттєво спрощується взаємодія громадян і суб'єктів господарювання з органами державної влади, зменшується адміністративне навантаження та нівелюються корупційні ризики. Ефективність даної ініціативи відображена у стрімкому зростанні рейтингу України за рівнем розвитку цифрових публічних послуг: з 102-го до 5-го місця упродовж шести років.

Водночас цифровізація доповнюється інституційними та антикорупційними реформами, серед яких визначальною є реалізація платформи Prozorro – прозорої системи публічних закупівель, яка, за оцінками експертів, дозволяє знизити корупційні витрати щонайменше на 10 % обсягів державних закупівель. Важливою інституційною передумовою посилення прозорості виступає незалежне функціонування антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, ВАКС), розвиток відкритих державних реєстрів та запровадження децентралізаційної моделі управління. Сукупний ефект цих заходів сприяв покращенню позицій України у глобальних інституційних рейтингах.

Одним із прикладів прогресивного законодавчого регулювання сектору послуг є проєкт Diia City, що функціонує як спеціальний правовий режим для резидентів цифрової економіки. Створення віртуальної економічної зони з пільговим оподаткуванням, правовим захистом інтелектуальної власності та спрощеним трудовим законодавством сприятиме залученню понад 600 компаній IT- та креативного сектору до резидентства. Актуальним є запуск програми Create Ukraine, реалізованої спільно з Київською школою економіки та Міністерством економіки України, що спрямована на залучення українських спеціалістів з-за кордону до трансформацій державного управління.

У контексті розвитку людського капіталу варто зазначити, що ІТ-галузь України об’єднувала понад 346 000 фахівців, забезпечуючи формування висококваліфікованого кадрового потенціалу для економіки сфери послуг. Обсяг експорту ІТ-послуг перевищив 7 млрд. дол. США, що становить близько 13 % загального обсягу національного експорту. Високий рівень володіння англійською мовою (на рівні С1 у понад 30 % фахівців) забезпечує інтеграцію українських спеціалістів у міжнародні R&D-проєкти, зокрема в таких компаніях, як Google, Grammarly, Siemens тощо.

З метою підвищення привабливості сектору послуг доцільним є залучення іноземних інвестицій та активізація міжнародного співробітництва. Діяльність державного інвестиційного офісу UkraineInvest забезпечить супровід іноземних інвесторів, надає «консьєрж послуги» та сприятиме адаптації бізнес-середовища до міжнародних стандартів. Завдяки партнерству з міжнародними фінансовими інституціями (EBRD, ЄІБ, USAID) реалізуються численні проєкти модернізації інфраструктури, цифровізації та підтримки стартапів.

У сфері інфраструктурної модернізації ключовими напрямами мають стати відновлення телекомунікаційних мереж, пошкоджених внаслідок збройної агресії, зокрема за участю французьких інвесторів, із загальним обсягом інвестицій понад 2 млрд. дол. США. Окрему роль у формуванні інноваційної екосистеми відіграють кластери на кшталт UNIT.City, що функціонують як середовище для розвитку стартапів, R&D-лабораторій і ІТ-бізнесу.

Таким чином, виходячи з актуальних умов функціонування та значущості сфери послуг у забезпеченні економічного зростання України, стратегія розвитку сектору послуг та державна стратегія повоєнного відновлення в цій галузі повинні охоплювати такі ключові групи заходів:

1. Удосконалення бізнес-середовища – спрощення умов ведення підприємницької діяльності шляхом зниження рівня бюрократизації, оптимізації регуляторних норм і спрощення процедур ліцензування є

важливою умовою для забезпечення динамічного розвитку сфери та залучення постачальників послуг в Україну [49]:

1.1) перегляд та оновлення чинного законодавства з метою імплементації змін, спрямованих на надання обґрунтованих преференцій суб'єктам малого підприємництва, які мають потенціал щодо розширення експортних можливостей України у сфері товарів і послуг, тим самим сприяючи її економічному відновленню в умовах війни та післявоєнної відбудови [50, с. 111];

1.2) усунення надмірних бюрократичних перепон, що перешкоджають створенню та ефективному функціонуванню підприємств у сфері послуг;

1.3) впровадження прозорих та ефективних адміністративних процедур, необхідних для одержання ліцензій, дозволів і сертифікатів;

1.4) сприяння підвищенню зручності ведення бізнесу шляхом цифровізації та автоматизації управлінських і регуляторних процесів.

2. Стимулювання прямих іноземних інвестицій – збільшення обсягів надходжень прямих іноземних інвестицій у сферу послуг є критично важливим чинником її розвитку, оскільки інвестиції забезпечують надходження фінансового капіталу, сприяють трансферу технологій, створенню робочих місць, посиленню конкуренції та розвитку інноваційної активності:

2.1) формування системи інвестиційних стимулів у вигляді податкових преференцій, грантів і субсидій для іноземних інвесторів у сфері послуг;

2.2) заснування спеціалізованих економічних зон або зон вільної торгівлі, орієнтованих на розвиток сектору послуг;

2.3) проведення активної маркетингової політики та просування потенціалу сфери послуг України на міжнародному рівні з метою залучення інвестицій.

3. Формування кадрового потенціалу сфери послуг. Одним із ключових чинників забезпечення сталого розвитку сфери послуг є наявність достатньої

кількості кваліфікованої робочої сили, здатної задовольнити зростаючі вимоги цього сегмента економіки. За таких умов:

3.1) важливого значення набуває розширення та модернізація системи професійної освіти й підготовки кадрів шляхом посилення діяльності відповідних навчальних закладів, орієнтованих на потреби сервісного сектору;

3.2) ефективним механізмом забезпечення відповідності освітніх програм сучасним вимогам ринку праці є налагодження тісної взаємодії з галузевими асоціаціями та представниками приватного бізнесу, що дозволяє адаптувати зміст професійної підготовки до реальних потреб роботодавців;

3.3) доцільним є також розвиток партнерств між університетами, науково-дослідними установами та підприємствами сфери послуг, спрямованих на посилення дослідницького потенціалу та стимулювання впровадження інновацій у практику підготовки фахівців.

4. Сприяння розвитку підприємництва та інновацій у сфері послуг. Формування сприятливого середовища для інноваційної діяльності та підприємництва виступає важливою умовою активізації бізнес-процесів, створення нових сервісних компаній, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності галузі.

4.1 Необхідним напрямом державної політики є розширення доступу стартапів і малих підприємств до фінансових ресурсів, зокрема шляхом реалізації цільових програм кредитної підтримки та надання грантового фінансування.

4.2. Доцільним є створення розгалуженої мережі бізнес-інкубаторів та акселераційних центрів, покликаних забезпечити новостворені інноваційні підприємства необхідною організаційною, інформаційною та матеріально-технічною підтримкою.

4.3. Важливим чинником є інтеграція наукового, освітнього, муніципального та бізнес-секторів задля наукового обґрунтування рішень щодо впровадження нових послуг на ринку, а також прогнозування ефективності та соціально-економічних результатів їх реалізації [51, с. 46].

4.4. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню нових, високотехнологічних і науково-містких видів послуг у таких сферах, як наукові дослідження та розробки, консалтинг, інформаційно-комунікаційні технології, маркетинг, управління людськими ресурсами, а також державне адміністрування [52].

5. Удосконалення інфраструктури. Розвиток ефективної та сучасної інфраструктури, що включає модернізацію транспортних мереж, розширення цифрової інфраструктури та оновлення матеріально-технічної бази, є ключовим чинником забезпечення безперервного надання послуг та масштабування бізнес-діяльності у сфері послуг. Зокрема:

5.1. пріоритетним напрямом є залучення інвестицій у створення високоякісної, надійної та фінансово доступної цифрової інфраструктури, що має на меті підтримку розвитку технологічно орієнтованих компаній сектору послуг;

5.2. необхідним є розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, що сприятиме підвищенню мобільності, географічному розширенню доступу до послуг та покращенню загальної якості сервісного обслуговування;

5.3. важливим аспектом є забезпечення наявності сучасних офісних просторів, інноваційних бізнес-центрів, коворкінгів та інших елементів матеріальної інфраструктури, здатних задовольнити потреби компаній сфери послуг та сприяти їх ефективному функціонуванню.

6. Удосконалення галузевої політики. Розроблення та реалізація комплексної політики в межах загальнонаціональної стратегії розвитку послуг має бути спрямована на вирішення галузевих викликів, виявлення пріоритетних можливостей та створення умов для підвищення конкурентоспроможності, сталого розвитку та інклюзивного зростання. Зокрема:

6.1) необхідним є ідентифікація стратегічно важливих сегментів сфери послуг, що володіють високим потенціалом зростання, таких як інформаційні

технології та розробка програмного забезпечення, аутсорсинг бізнес-процесів, електронна комерція та туристичні послуги;

6.2) сприяння розвитку вказаних пріоритетних напрямів має здійснюватися через формування цільових галузевих політик, передбачаючи податкові стимули, підтримку експорту, а також розробку програм професійної підготовки й перепідготовки кадрів, орієнтованих на потреби стратегічних секторів.

7. Розширення доступу до ринку та сприяння розвитку торгівлі. Лібералізація доступу до внутрішніх ринків послуг України, поглиблення співпраці з провідними міжнародними постачальниками послуг, а також активна участь у глобальних торговельних угодах сприятимуть трансферу знань, розширенню експортного потенціалу та покращенню доступу українських компаній до зовнішніх ринків. Зокрема:

7.1) укладання торговельних угод і формування партнерств із зарубіжними державами з метою розширення ринкових можливостей для українських суб’єктів сфери послуг;

7.2) оптимізація торговельних процедур, усунення нетарифних обмежень і стимулювання розвитку транскордонної електронної комерції як засобу підтримки експорту послуг;

7.3) розвиток туристичного сектору через вдосконалення візової політики, інвестиції в туристичну інфраструктуру та просування України як привабливого туристичного напряму на міжнародному рівні.

8. Підвищення стандартів якості та посилення захисту прав споживачів. Формування сучасної системи захисту споживачів та впровадження високих стандартів якості у сфері послуг є важливими чинниками забезпечення конкурентоспроможності українських постачальників послуг на світових ринках. Зокрема:

8.1) удосконалення правового регулювання у сфері захисту прав споживачів шляхом впровадження та дотримання жорстких нормативних

вимог, що сприятиме підвищенню довіри до вітчизняних постачальників послуг;

8.2) формування системи стандартів якості та процедур сертифікації, що відповідають сучасним вимогам постіндустріального розвитку, з метою підвищення середнього рівня якості послуг та інтеграції до глобальних сервісних ланцюгів [53, с. 106].

9. Сприяння регіональному розвитку. Надання регіонам повноважень щодо формування пріоритетів розвитку сервісної економіки та забезпечення належної державної підтримки дозволить зміцнити економічну базу регіонів і сприяти зростанню загальної конкурентоспроможності національної економіки. Зокрема:

9.1) забезпечення підтримки розвитку сфери послуг у регіональних центрах і сільських територіях через механізми державних стимулів, розвиток інфраструктури, а також покращення доступу до фінансових ресурсів і ринків.

9.2) стимулювання кооперації між регіональними суб'єктами ринку послуг для формування конкурентоспроможних кластерів та інтегрованих рішень;

9.3) імплементація принципів європейської концепції смарт-спеціалізації, що передбачає формування регіональних стратегій розвитку на основі ідентифікації видів економічної діяльності з інноваційним та експортним потенціалом, з урахуванням регіональних конкурентних переваг і необхідності трансформації традиційних секторів у більш ефективні [54, с. 167].

З метою забезпечення результативності реалізації стратегії розвитку сфери послуг необхідним є створення спеціального механізму моніторингу, який дозволить проводити систематичну оцінку політичних заходів та відстежувати динаміку розвитку галузі. Такий контроль можуть здійснювати профільні комітети Верховної Ради України та уповноважені органи виконавчої влади, зокрема Комітет з питань промислової політики та підприємництва, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань

фінансів, податкової та митної політики, Антимонопольний комітет України тощо [55, с. 73]. Також необхідно впровадити механізми регулярного перегляду та адаптації політики на основі зворотного зв'язку від представників бізнесу в сфері послуг, галузевих об'єднань та інших зацікавлених сторін.

Таким чином, у контексті сучасних викликів і завдань післявоєнного відновлення України розвиток сфери послуг має стати одним із ключових напрямів забезпечення сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Комплекс запропонованих стратегічних заходів охоплює широкий спектр напрямів, від удосконалення бізнес-середовища, залучення іноземних інвестицій, формування кваліфікованого кадрового потенціалу, підтримки інновацій та підприємництва до розвитку інфраструктури, підвищення якості послуг і стимулювання регіонального розвитку. Зокрема, акцент повинен бути зроблений на інтеграції України у глобальні сервісні ринки, посиленні регуляторної спроможності, розбудові партнерств між державним, приватним і освітнім секторами, а також на створенні сприятливих умов для формування високотехнологічних та науково-містких видів послуг. Такий системний підхід сприятиме не лише економічному відновленню, а й забезпеченню структурної трансформації сфери послуг у відповідності до вимог постіндустріального розвитку та європейських стандартів.

3.3 Напрями підвищення конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках

З метою визначення напрямків підвищення конкурентоспроможності послуг України на міжнародних ринках визначимо основні конкурентні позиції країни в міжнародних рейтингах в 2021-2024 рр.

Таблиця 3.2 – Динаміка позицій України в міжнародних рейтингах в 2021-2024 рр.

№	Назва рейтингу	2021	2022	2023	2024	Зміна позицій за 2024-2021 рр.
1	Європейський рейтинг відкритості даних (34 країни)	6	2	2	3	3
2	Світовий індекс благодійності (153 країни)	10	8	3	7	3
3	Рейтинг найсильніших армій світу (145 країн)	22	15	15	20	2
4	Рейтинг закордонних паспортів (199 країн)	41	35	38	32	9
5	Світовий рейтинг володіння англійською мовою (113 країн)	40	37	46	44	-4
6	Глобальний індекс якості життя (133 країни)	47	50	46	45	2
7	Рейтинг цифрової якості життя (121 країна)	50	59	48	47	3
8	Рейтинг національних брендів, від Brand Finance (193 країни)	59	57	55	56	3
9	Глобальний рейтинг інновацій (132 країни)	49	61	55	55	-6
10	Світовий індекс свободи преси (180 країн)	97	106	79	61	36
11	Рейтинг найкращих країн, від U.S. News (89 країн)	71	62	63	80	-9
12	Індекс сприйняття корупції (180 країн)	117	116	104	105	12
13	Світовий рейтинг щастя (143 країни)	110	98	92	105	5
14	Рейтинг найбільш миролюбних країн світу (163 країни)	144	153	157	159	-15

Джерело: складено автором на основі [56]

Україна отримує позитивні зрушення у низці важливих рейтингів. У Світовому індексі свободи преси країна піднялася на 36 позицій (з 97-го місця у 2021 році до 61-го у 2024 році), що може свідчити про зусилля зі зміцнення свободи слова та підтримку незалежних ЗМІ в умовах війни. Значне покращення спостерігається в Індексі сприйняття корупції – з 117-го місця до 105-го (+12 позицій), що є результатом поступової реалізації антикорупційної політики. Покращення рейтингу фіксується і в таких сферах, як:

1) Європейський рейтинг відкритості даних (+3 позиції), що підтверджує ефективність цифровізації публічної сфери;

2) світовий індекс благодійності (+3 позиції) – як свідчення громадянської активності й солідарності;

3) рейтинг найсильніших армій світу (+2 позиції), що є прямим наслідком воєнної мобілізації та зростання оборонного потенціалу;

4) глобальний індекс якості життя (+2 позиції), попри складні воєнні умови.

Покращення спостерігається в рейтингу цифрової якості життя (+3 позиції) та рейтингу національних брендів (+3 позиції), що вказує на зростаюче міжнародне визнання України як інноваційної держави.

Частина рейтингів демонструє негативну динаміку. Найбільше погіршення зафіксовано в рейтингу найбільш миролюбних країн світу, де Україна втратила 15 позицій (з 144-го до 159-го місця), що, безумовно, обумовлено повномасштабною війною. Негативна тенденція спостерігається в:

1) рейтингу найкращих країн від U.S. News (-9 позицій);

2) глобальному рейтингу інновацій (-6 позицій);

3) світовому рейтингу володіння англійською мовою (-4 позиції).

Ці результати можуть бути пов’язані з відволіканням ресурсів на воєнні потреби, відтоком кадрів та обмеженим доступом до якісної освіти й досліджень.

Отже, Україна демонструє здатність утримувати або навіть покращувати свої позиції в низці важливих напрямів, зокрема в цифровізації, відкритості даних, обороноздатності, боротьбі з корупцією та розвитку свободи слова. Це свідчить про гнучкість та адаптивність державного управління у кризових умовах, високий рівень громадянської активності й стійкості українського суспільства.

Згідно з результатами рейтингу найкращих країн світу (Best Countries Ranking 2024), оприлюдненого виданням U.S. News, Україна посіла 80-ту позицію серед 89 держав, що на 12 місць нижче порівняно з 2023 роком. Таке зниження зумовлене глибокими трансформаційними викликами, пов’язаними

з триваючою війною, що негативно позначається на економічній стабільності, безпеці та якості життя населення. Найнижчі показники країна отримала за критерієм «якість життя» – 0 балів, що зумовило її останнє місце в цій категорії. Це відображає реалії воєнного стану: руйнацію інфраструктури, економічні втрати та посилення демографічних проблем. Україна третій рік поспіль утримує високі позиції за показником «Сила» (Power), посівши 14-те місце. Така динаміка свідчить про збереження міжнародного іміджу України як значущого геополітичного суб'єкта. Світова спільнота продовжує визнавати військову стійкість та зовнішньополітичну активність України як ключові фактори впливу на глобальні процеси.

У контексті підприємницького потенціалу Україна посіла 53-тє місце, що вказує на наявність сприятливого середовища для розвитку бізнесу й інновацій навіть в умовах збройного протистояння. Показник економічної гнучкості, зафіксований на рівні 52-го місця, засвідчує здатність національної економіки адаптуватися до кризових обставин, реформуватися та оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики. За критерієм «соціальна відповідальність» Україна була оцінена на 41-й позиції, що може слугувати підтвердженням високого рівня громадянської консолідації, взаємопідтримки та здатності до самоорганізації в умовах форс-мажорних обставин.

У 2024 році Україна посіла 60-те місце серед 133 країн у Глобальному інноваційному індексі (Global Innovation Index), що на 5 позицій нижче порівняно з 2023 роком. Незважаючи на масштабні військові виклики, держава зберігає статус країни, яка демонструє вищий рівень інноваційного розвитку, ніж прогнозується на основі ВВП на душу населення. Це свідчить про ефективне використання наявних ресурсів для генерування інноваційної продукції, що перевищує очікування відповідно до економічних передумов.

Україна утримала позиції у групі країн із доходом нижче середнього рівня, де посіла 4-те місце, залишаючись серед провідних інноваційних економік цього кластеру. У регіональному розрізі держава зберегла 34-ту позицію серед 39 європейських економік.

Аналіз індексних компонентів засвідчує, що Україна досягла високих результатів у сферах, пов'язаних із знаннями та інноваційним потенціалом. Зокрема, за показником «Знання та технологічні результати» (Knowledge and Technology Outputs) країна посіла 34-те місце. Сприятливе бізнес-середовище (Business Sophistication), де Україна зайняла 45-ту позицію, свідчить про активний розвиток підприємницького сектора та здатність вітчизняного бізнесу адаптуватися до динамічних ринкових умов.

Водночас у сфері «Людський капітал та дослідження» (Human Capital and Research) Україна посіла 54-те місце, що підтверджує значний потенціал національної системи освіти та наукових кадрів у забезпеченні інноваційного зростання. Проте окремі напрямки, зокрема інституційна спроможність (Institutions), розвиток фінансових ринків (Market Sophistication) та інфраструктурне забезпечення (Infrastructure), залишаються зонами підвищеної вразливості, що потребують стратегічного посилення з метою досягнення збалансованого інноваційного розвитку.

Найнижчий показник Україна продемонструвала в компоненті інституційного розвитку, посівши 107-му позицію, що свідчить про нагальну потребу у впровадженні подальших структурних реформ у сфері врядування та забезпеченні ефективного функціонування державних інституцій. У рейтингу розвитку фінансових ринків країна зайняла 85-те місце, що вказує на недостатню глибину фінансового сектора, обмежений доступ до капіталу та низький рівень конкуренції на фінансовому ринку. Інфраструктурна складова (цифрова, транспортна та енергетична), за якою Україна посіла 82-гу позицію, залишається критичною сферою, що потребує суттєвих інвестицій, модернізації та довгострокового стратегічного планування.

Таким чином, Україна продемонструвала складну і збалансовану динаміку у провідних міжнародних рейтингах, що відображає суперечливу реальність держави в умовах повномасштабної війни. З одного боку, спостерігається помітне покращення у таких критично важливих сферах, як свобода слова, боротьба з корупцією, цифровізація, відкритість даних,

обороноздатність та громадянська активність. Це свідчить про зростаючу інституційну гнучкість, здатність державного управління адаптуватися до кризових викликів, високий рівень мобілізаційного потенціалу українського суспільства. Україна зберігає статус інноваційного лідера серед країн із доходом нижче середнього, перевищуючи очікувані результати з огляду на ВВП на душу населення. Високі позиції у категоріях, що пов’язані з виробництвом знань, підприємницькою активністю та людським капіталом, засвідчують значний технологічний потенціал країни та конкурентоспроможність її науково-освітнього середовища. Україна зіткнулася з певним погіршенням позицій у частині рейтингів, що оцінюють якість життя, інституційну стабільність, розвиток фінансових ринків та інфраструктури. Ці проблеми зумовлені об'єктивними чинниками війни – економічною деструкцією, демографічними втратами, відтоком кадрів і перенаправленням ресурсів на безпекові потреби.

Отже, Україна утримує стратегічно важливі позиції в глобальному середовищі та зберігає потенціал до повоєнного відновлення й модернізації. Подальше покращення іміджу України й підвищення її рейтингових позицій напряму залежатиме від ефективності реалізації політик з відновлення інституцій, модернізації інфраструктури, залучення інвестицій і посилення інтеграції в глобальні політичні та економічні структури.

На основі проведеного у другому розділі аналізу структури експорту послуг України можна визначити, що найбільш конкурентоспроможними на світовому ринку є послуги у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, транспортні, ділові та переробні послуги. У той же час результати аналізу імпорту свідчать про значні обсяги закупівлі Україною за кордоном транспортних, ІКТ та фінансових послуг, а також послуг у сфері захисту інтелектуальної власності й туристичних послуг.

До основних чинників, що визначають рівень конкурентоспроможності сфери послуг, належать:

– якість людського капіталу, що охоплює професійні компетентності, освітній рівень, креативність та інноваційність працівників;

– обсяг та ефективність інвестицій у нематеріальні активи, зокрема у формування корпоративної інтелектуальної власності та інноваційних бізнес-моделей;

– розвинена цифрова інфраструктура, яка забезпечує надійний і швидкий доступ до широкосмугових мобільних мереж;

– ефективне внутрішнє регулювання, що мінімізує трансакційні витрати і сприяє адаптації до динамічних змін у глобальному середовищі;

– інтеграція до міжнародних ринків, яка включає реформування торговельної та інвестиційної політики, лібералізацію транскордонних потоків даних, імплементацію міжнародних стандартів та механізмів взаємного визнання регуляторних норм;

– наявність цілісної та цілеспрямованої державної політики, що передбачає систематичне статистичне вимірювання, міжвідомчу координацію та розробку дорожніх карт підвищення конкурентоспроможності [57, с. 124].

У контексті вищезазначених чинників доцільно визначити наступні стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності сфери послуг України:

1. Формування довгострокового бачення ролі сфери послуг у забезпеченні економічного зростання країни та розробка комплексної національної стратегії її розвитку.

2. Сприяння процесам інформатизації та цифрової трансформації в усіх сегментах сфери послуг, зокрема шляхом надання державної підтримки у формі консалтингової, фінансової та технологічної допомоги.

3. Удосконалення системи підготовки кадрів для сфери послуг через налагодження співпраці між закладами вищої освіти та підприємствами-постачальниками послуг, а також шляхом впровадження сучасних кваліфікаційних програм.

4. Розширення доступу іноземних інвесторів до українського ринку послуг шляхом лібералізації регуляторних бар'єрів та створення привабливого інвестиційного середовища.

5. Оптимізація внутрішнього регуляторного середовища через оновлення чинного законодавства, забезпечення макроекономічної стабільності та вирішення ключових політичних і соціальних викликів.

Значного впливу на підвищення експортної спроможності сектору послуг набуває національний брендинг, зокрема за допомогою платформи «Made in Ukraine», яка стимулює внутрішній попит через державні ініціативи кешбеку, підтримку локальних виробників і просування українських послуг. Посилення міжнародної присутності може бути забезпечено за рахунок участі в глобальних технологічних виставках, залучення венчурного капіталу та масштабування стартап-проєктів на зовнішні ринки.

Таким чином, підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку послуг потребує впровадження комплексної державної політики, спрямованої на подолання інституційних бар'єрів, модернізацію інфраструктури та розвиток людського капіталу. Розвиток IT-сектора, що демонструє високу експортну спроможність, потребує подальшої державної підтримки шляхом створення сприятливого податкового, правового та інвестиційного клімату. Особливого значення набуває стимулювання іноземних інвестицій, у тому числі за підтримки міжнародних фінансових інституцій, що дозволяє реалізовувати масштабні інфраструктурні проєкти, цифрові ініціативи та інноваційні програми. Успішна інтеграція України у глобальні ринки послуг залежить від формування позитивного національного іміджу, просування локальних брендів та участі у світових інноваційних і технологічних платформах. У цьому контексті важливим є розширення програм національного брендингу, таких як «Made in Ukraine», які сприяють зміцненню репутації країни як сучасного, відкритого й інноваційного партнера.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного дослідження можемо сформувати такі висновки:

1) міжнародна підтримка розвитку ринку послуг в Україні становить важливий чинник посилення економічної стійкості держави, сприяє технологічній модернізації та прискорює процеси інтеграції до європейського економічного простору. Участь України в програмах Європейського Союзу, активність міжнародних фінансових організацій та установ системи ООН, ініціативи корпоративного сектору забезпечили суттєве залучення іноземних інвестицій, стимулювали трансфер сучасних технологій, сприяли розвитку людського капіталу та підтримці підприємницької діяльності. У сукупності ці заходи не лише підтримують функціонування сектору послуг в умовах повномасштабної війни, а й закладають інституційні та ресурсні засади для його післявоєнного відновлення на принципах інклюзивності, інноваційності та сталого розвитку. У цьому контексті ключового значення набуває подальше поглиблення міжнародного співробітництва та розширення доступу до механізмів зовнішньої підтримки, що мають бути інтегрованими складовими стратегії соціально-економічної реконструкції України;

2) у контексті сучасних викликів і завдань післявоєнного відновлення України розвиток сфери послуг має стати одним із ключових напрямів забезпечення сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Комплекс запропонованих стратегічних заходів охоплює широкий спектр напрямів, від удосконалення бізнес-середовища, залучення іноземних інвестицій, формування кваліфікованого кадрового потенціалу, підтримки інновацій та підприємництва до розвитку інфраструктури, підвищення якості послуг і стимулювання регіонального розвитку. Зокрема, акцент повинен бути зроблений на інтеграції України у глобальні сервісні ринки, посиленні

регуляторної спроможності, розбудові партнерств між державним, приватним і освітнім секторами, а також на створенні сприятливих умов для формування високотехнологічних та науково-містких видів послуг. Такий системний підхід сприятиме не лише економічному відновленню, а й забезпеченню структурної трансформації сфери послуг у відповідності до вимог постіндустріального розвитку та європейських стандартів.

3) з метою підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку послуг ключову роль відіграє впровадження державної політики, орієнтованої на усунення інституційних перешкод, модернізацію інфраструктури та розвиток людського капіталу. Інформаційно-комунікаційні технології, а саме ІТ-сектор, демонструють високий експортний потенціал і вимагають подальшої підтримки з боку держави через формування сприятливого податкового, правового та інвестиційного середовища. Одним із пріоритетів є активізація залучення іноземного капіталу, у тому числі за участі міжнародних фінансових інституцій, що створює умови для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, цифрових трансформацій та інноваційних ініціатив. Інтеграція України у глобальні ринки послуг значною мірою залежить від формування позитивного міжнародного іміджу держави, просування національних брендів і активної участі у світових інноваційних платформах. У цьому аспекті особливої ваги набуває реалізація програм національного брендингу, таких як «Made in Ukraine», що сприяють позиціонуванню країни як сучасного, відкритого та інноваційного економічного партнера.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можемо сформувати наступні висновки.

Встановлено, що міжнародна торгівля послугами виступає складним багаторівневим процесом, який охоплює різноманітні форми економічної взаємодії, відображаючи як усталені механізми, так і новітні тенденції глобального обміну нематеріальними активами. Послуга в цьому контексті розглядається як специфічна форма економічної діяльності, спрямована на задоволення індивідуальних, колективних або суспільних потреб, що не передбачає створення матеріального продукту, однак забезпечує корисний ефект, який споживається одночасно з її наданням. Характерними ознаками послуги є її процесна природа, інтерактивний механізм реалізації між постачальником і споживачем, а також тісний зв'язок із загальною структурою глобальної економіки, в межах якої вона відіграє важливу роль у підтриманні її динаміки та стабільності.

Визначено, що конкурентоспроможність сектора послуг у сфері міжнародної торгівлі формується під впливом сукупності економічних, технологічних, регуляторних та ринкових чинників, які визначають здатність постачальників послуг до розширення своєї присутності на зовнішніх ринках, залучення іноземних споживачів і збереження довгострокової конкурентної переваги в умовах зростаючої глобальної конкуренції.

Досліджено, що застосування відповідних показників міжнародної торговельної активності є фундаментальним інструментом для оцінки ступеня інтеграції країни у світовий економічний простір, рівня її залежності від зовнішніх ринків та ефективності реалізованої зовнішньоекономічної політики. Забезпечення зростання ефективності торгівлі послугами потребує системного підходу, що передбачає розвиток сучасної інфраструктури, удосконалення правового регулювання, активізацію інноваційної діяльності та

впровадження механізмів підтримки експортно орієнтованих суб'єктів господарювання. Комплексне впровадження зазначених заходів сприятиме зміцненню позицій держави на міжнародному ринку послуг, зростанню валютних надходжень та посиленню економічної безпеки.

Проаналізовано, що у 2022 році експорт послуг зменшився на 22,78% через повномасштабну агресію, логістичні обмеження та втрату зовнішніх ринків. У 2023 році темпи скорочення сповільнилися до -2,80%, що свідчить про адаптацію експортерів до нових умов війни. У 2024 році зафіксовано зростання експорту на 4,74%, що є ознакою поступової стабілізації. Подібна тенденція простежується й в імпорті: після зниження в 2022–2023 роках, у 2024 році обсяги імпорту зросли на 26,06%, що відображає посилення внутрішнього попиту та часткове відновлення економічної активності. Коефіцієнт покриття імпорту експортом знижувався, і в 2024 році становив 1,24, що свідчить про поглиблення зовнішньоторговельного дисбалансу. Частка експорту послуг у ВВП скоротилася з 6,40% у 2021 році до 5,27% у 2024 році. Натомість імпортна квота послуг у 2024 році зросла до 4,24%, що вказує на посилення залежності окремих галузей від іноземних послуг.

Встановлено, що повномасштабна війна призвела до глибокої кризи у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що суттєво позначилося на торгівлі послугами – одному з традиційно конкурентних сегментів національної економіки. Внаслідок бойових дій відбулося скорочення експорту, зростання логістичних і регуляторних бар'єрів, кадровий дефіцит та трансформація бізнес-середовища. Значні труднощі викликало валютне регулювання, особливо вимога обов'язкового продажу валютної виручки, що ускладнює ведення довгострокових контрактів. Втрати транспортної інфраструктури, зростання витрат і дефіцит спеціалістів, зокрема у сферах IT, інженерії та фінансів, знижують ефективність експортної діяльності. Обмежений доступ до європейських систем сертифікації ускладнює вихід на ринки ЄС, а недостатність державної фінансової підтримки стримує залучення іноземного капіталу. Попри короткотривале зростання експорту IT-послуг у 2021–2022

роках, у 2023 році галузь зіткнулася з негативними чинниками, що зумовили спад.

Досліджено, що війна спричинила глибокі структурні зрушення у зовнішній торгівлі послугами. Найбільшого падіння зазнали послуги з переробки матеріальних ресурсів (–47,64%) та ремонтні й технічні послуги (–43,45% порівняно з 2021 роком). Попри часткове відновлення у 2024 році, обсяги залишаються нижчими за довоєнний рівень через зниження попиту та ускладнений доступ до обладнання. Позитивним сигналом стало зростання експорту транспортних послуг, який у 2023–2024 роках збільшився на 7,5% та 9,84% відповідно, перевищивши довоєнні показники. Це свідчить про адаптивність галузі до нових логістичних маршрутів, зокрема через Дунай і західні кордони. Натомість туристичні послуги залишаються найбільш вразливими: їх експорт скоротився на 64,06%, а частка у загальному експорті зменшилася до 1,23% через обмеження мобільності та авіасполучення. Послуги з будівництва у 2024 році знизилися на 26,3%, що свідчить про переорієнтацію ресурсів на внутрішню відбудову. Страховий сектор продовжує демонструвати слабкі результати: після падіння майже на 80% у 2022 році у 2024 році зафіксовано новий спад через високі ризики та невизначеність.

Визначено, що міжнародна підтримка розвитку ринку послуг в Україні становить вагомий чинник зміцнення економічної стійкості держави, сприяє модернізації виробничо-технологічної бази та прискорює інтеграційні процеси в напрямі входження до європейського економічного простору. Участь України в програмах Європейського Союзу, активізація діяльності міжнародних фінансових інституцій та організацій системи ООН, а також ініціативи транснаціонального бізнесу забезпечили вагомі обсяги іноземних інвестицій, сприяли трансферу сучасних технологій, розвитку людського капіталу та підтримці підприємництва. Сукупність цих чинників не лише забезпечує адаптивність сектору послуг до умов повномасштабної війни, а й формує інституційну, кадрову та ресурсну основу для його відновлення на

засадах інклюзивності, інноваційності та сталості. У цьому контексті стратегічного значення набуває подальша активізація міжнародного співробітництва та розширення доступу до механізмів зовнішньої підтримки, які мають бути інтегрованими в систему довгострокової соціально-економічної реконструкції України.

Обґрунтовано, що в умовах сучасних викликів та завдань повоєнної відбудови національної економіки розвиток сфери послуг набуває ключового значення як один з головних драйверів забезпечення сталого економічного зростання та підвищення міжнародної конкурентоспроможності України. Запропоновані стратегічні напрями охоплюють широкий спектр заходів, серед яких: оптимізація бізнес-клімату, стимулювання припливу іноземного капіталу, формування висококваліфікованого кадрового потенціалу, активізація інноваційної діяльності, розвиток підприємництва, модернізація інфраструктури, покращення якості послуг та сприяння регіональному розвитку. Особливого значення набуває інтеграція України до глобальних сервісних ринків, посилення інституційної спроможності регуляторних органів, створення ефективної взаємодії між державним, приватним і освітнім секторами, а також формування сприятливих умов для розвитку наукомістких і високотехнологічних сегментів ринку послуг. Такий комплексний і системний підхід створює передумови для не лише економічної стабілізації, а й глибокої структурної трансформації сервісного сектору відповідно до принципів постіндустріального розвитку та стандартів Європейського Союзу.

Встановлено, що підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку послуг вимагає реалізації ефективної державної політики, спрямованої на усунення системних інституційних бар’єрів, розвиток інфраструктурної бази та інвестування в людський капітал. Особливу увагу слід приділити підтримці галузей з високим експортним потенціалом, зокрема сектору інформаційно-комунікаційних технологій, який демонструє стійке зростання та відіграє стратегічну роль у цифровій трансформації економіки. Формування сприятливого правового, податкового та інвестиційного

середовища є необхідною передумовою для залучення зовнішніх ресурсів, зокрема у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, з метою реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, інноваційних ініціатив і цифрових трансформацій. Успішна інтеграція України у глобальні ринки послуг значною мірою залежить від формування позитивного міжнародного іміджу країни, просування національних брендів та активної участі у міжнародних інноваційних платформах. У цьому аспекті важливою складовою стає реалізація стратегій національного брендингу, зокрема ініціативи типу «Made in Ukraine», які сприяють позиціонуванню країни як сучасного, відкритого та інноваційно орієнтованого економічного партнера на світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Співак Л.С. Формування ринку послуг в трансформаційній економіці : дис. … канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2002. 192 с.

2. Дишкантюк Ю. І. Поняття й ознаки послуги як предмета господарсько-правового регулювання. *Юридичний вісник*, 2020/1 URL http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/40.pdf

3. Данилюк Т.І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. С. 10–15.

4. Коваленко Ю. Теоретичні аспекти сутності послуги та її види. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 2. С. 38–47.

5. Електронне урядування та електронна демократія: навчальний посібник: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. Київ, 2017. Частина 10: Електронні послуги / Р.М. Матвійчук, С.П. Кандзюба. Київ : ФОП Москаленко О.М., 2017. 60 с.

6. Мельничук О. П. Міжнародна торгівля послугами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 115–128.

7. Коваленко Ю. Теоретичні аспекти сутності послуги та її види. *Вісник КНТЕУ.* 2012. № 2. С. 38–47.

8. Плакида С.І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти. *Інноваційна економіка.* 2013. № 6. С. 241–243.

9. Мельничук О. П. Міжнародна торгівля послугами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. № 4. С. 115–128.

10. Наумов М. С. Сутність та основні форми зовнішньоекономічної діяльності фірми»: тексти лекцій для студентів спеціальностей 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність / М. С. Наумов ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 61 с.

11. International trade in services – Overview. URL: https://ec.europa.eu

12. Класифікація зовнішньоекономічних послуг. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/kzep.pdf.

13. Мельник Ю.В. Конспект лекцій з дисципліни «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» для студентів денної та заочної форм навчання ступеня вищої освіти «бакалавр». Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 62 с.

14. Zhaoyuan, X.; Fang, W.; Xiaoyong, D. Is learning by exporting technology specific? Evidence from Chinese firms. *Econ. Inn. New. Technol*. 2019, 32, 275–304.

15. Mandi, J.; Peng, J. Does the level of digitalized service drive the global export of digital service trade? *Evidence from global perspective*. Tel. Inform. 2022, №72, p. 51–53.

16. Hao, L.; Jian, H.; Yayun, X. The effect of the digital economy on services exports competitiveness and ternary margins. Telecommun. Policy 2023, 47 p.

17. Yi, Z.; Wei, L.; Huang, X. Does Information-and Communication-Technology Market Openness Promote Digital Service Exports? *Sustainability* 2022, №14, p. 4901.

18. Spiezia, V.; Tscheke, J. International Agreements on Cross-Border Data Flows and International Trade: A Statistical Analysis; OECD Science, Technology and Industry Working Papers No. 9; OECD Publishing: Paris, France, 2020.

19. Jia-Jia, L.; Nakhyun, H. A Study on the Strategic Trade Policy of Korea, China and Japan in the Era of Digital Trade. *Kor. Cit. Ind*. 2022, №47, p. 35–353.

20. Hellmanzik, C.; Schmitz, M. The Impact of Cultural Exceptions: Audiovisual Services Trade and Trade Policy. *Appl. Econ. Lett.* 2015, №23, p. 695–700

21. Marel, V.D.E.; Bauer, M.; Lee-Makiyama, H.; Verschelde, B. A methodology to estimate the costs of data regulations. *Int. Econ*. 2016, №146, p. 12–39.

22. Beverelli, C.; Fiorini, M.; Hoekman, B. Services trade policy and manufacturing productivity: The role of institutions. *J. Int. Econ*. 2017, №104, p. 166–182.

23. Капелюшна Т. В., Гавриш О. М., Пильнова В. П. Діагностика та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/ pdf/1 l_2020Z98.pdf

24. Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ10_u.htm

25. Структура зовнішньої торгівлі послугами за видами. Державна служба статистики. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztp_kv/arh_ztp_kv2022_u.html

26. Україна. Світовий банк. URL: https://data.worldbank.org/country/ukraine?locale=uk

27. Дослідження Do IT Like Ukraine: IT-індустрія зростає попри все. It-Ukraine. URL: https://itukraine.org.ua/

28. Фактор успіху. 8 лідерів українського IT бізнесу про результати 2022-го та те, куди рухатиметься ринок. Forbes.ua. Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: https://forbes.ua/innovations/faktor-uspikhu-visim-lideriv-ukrainskogoit-biznesu-pro-rezultati-2022

29. Ukrainian Tech Ecosystem Overview. URL: https://uatechecosystem.com/

30. Global Transportation Trends 2022. URL: https://www.deloitte.com/global/en/Industries/government-public/perspectives/global-transportation-trends-2022.html

31. Transport Services Global Market Report 2023. URL: https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/transport-services-global-market-report

32. Supporting Ukraine through digital. 2025. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/support-ukraine

33. European Union Supports Ukraine's Digital Path to the EU. 2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/european-union-supports-ukraine%E2%80%99s-digital-path-eu-dt4ua-project-results_en

34. Ukraine's EU accession: digital transformation and media legislation

screening meeting - EU4Digital. 2025. URL: https://eufordigital.eu/ukraines-eu-accession-digital-transformation-and-media-legislation-screening-meeting

35. EBRD support for wartime Ukraine hits €7.6 billion as Bank commits new funding at Recovery Conference. 2025. URL: https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/ebrd-support-for-wartime-ukraine-hits-7-6-billion-as-bank-commits-new-funding-at-recovery-conference.html

36. Ukraine URL: https://www.ebrd.com/home/what-we-do/where-we-invest/ukraine.html

37. United Nations Development Programme in Ukraine. 2024. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-10/undp-ua-recovery-framework-september-2024-en_0.pdf

38. Inclusive labour markets for job creation in Ukraine. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/projects-and-partnerships/projects/inclusive-labour-markets-job-creation-ukraine

39. IFC Announces New Initiatives to Accelerate Ukraine's Reconstruction at Ukraine Recovery Conference. 2025. URL: https://www.ifc.org/en/pressroom/2025/ifc-announces-new-initiatives-to-accelerate-ukraine-s-reconstruction-at-ukraine-re

40. Кальченко О. М., Белорус А. В. Сучасні проблеми розвитку транспортного сектору України. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2021. № 2 (26). С. 99–107.

41. Крихтіна Ю. О. Державна політика розвитку транспортної галузі України: теорія, методологія, практика : монографія. Харків: «Діса Плюс», 2022. 336 с.

42. Севрук І. М., Рупчева А. О. Конкурентоспроможність України на світовому ринку ІТ-послуг в умовах глобалізації. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 65–70.

43. Тимошенко Н. Ю., Ронський Б. Ю. Проблеми та перспективи розвитку ІТ-індустрії в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 384–388.

44. Смирнова О. В. Тенденції розвитку управління фінансовими

інструментами ринку фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 302–308.

45. Дребот Н. П., Танчак Я. А., Миколишин М. М. Тенденції розвитку небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. № 30(1). С. 109–114.

46. Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 71–75.

47. Збарський В., Грибова Д., Збарська А. Україна на світовому ринку туристичних послуг. *Євроінтеграція України та економічна безпека держави: Збірник наукових праць.* 2021. Випуск 1 (26). С. 117–129.

48. Волоснікова Н., Климова С., Губанова Н., Косич, М., Яцина В. Напрями розвитку конкурентоспроможності України в умовах глобалізації. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4 2022. №(45), С. 365–373. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3784

49. Горник, В. Розвиток сфери послуг: державна політика та стратегічні заходи для підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Цифрова економіка та економічна безпека*, 2023. №(7 (07), С. 3-8. URL: https://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/179

50. Стадник В., Йохна В., Красовський О., Наскальний С. Роль сервісних підприємств в реалізації потенціалу розвитку економіки України в умовах війни і повоєнного відновлення. *Економічний часопис Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2022. № 4. С. 103–115.

51. Кучин С.П., Сарматицька Н.В. Особливості та перспективи розвитку сфери послуг в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2011. № 3(15). С. 43–46.

52. Швець Л.В., Редько Н.О., Дудка Т.В. Сучасні тенденції розвитку сфери послуг. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1015/973

53. Кучеренко С.Ю., Леваєва Л.Ю., Припута Н.В. Аналіз тенденцій

розвитку сфери послуг в економіці України. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. 49. С. 96–107.

54. Клювак О.В. Інноваційний розвиток експорту послуг України в умовах мирного та воєнного часу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону.* 2022. Вип. 18(1). С. 157–168.

55. Кусакова Ю.О., Саміло А С. Удосконалення механізму стимулювання розвитку сфери послуг у національній економіці в умовах глобалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2. С. 68–75.

56. Звіт про сприйняття України у світі. 2024 URL: https://brandukraine.org.ua/documents/184/web_%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%D0%BD%D0%B8_2024-%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BD%D1%83%D1%82%D0%BE_1.pdf

57. Мельничук О. Міжнародна торгівля послугами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. *Сер. Економічні науки*. 2020. № 4. С. 115–128.

58. Гончар В.В., Дугієнко Н.О. Аналіз динаміки експорту it-послуг України. *Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави : збірник матеріалів XIX Міжнародної науково-практичної конференції*/ за ред. А. В. Череп. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 244 с. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/26464

59. Duhiienko N.O., Gonchar V.V. International competitiveness of Ukrainian it services in the context of war and post-war recovery *Financial Strategies of Innovative Economic Development*. No 3 (67), 2025.

Декларація

академічної доброчесності

здобувача вищої освіти ЗНУ

Я, Гончар Володимир Володимирович, студент 2 курсу магістратури, денної форми навчання, факультету економічного, спеціальності 051 «Економіка» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка», адреса електронної пошти vladimir.gonchar134@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Зовнішня торгівля послугами України: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою* Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ Гончар В.В.

Дата_____ Підпис_____ Дугієнко Н.О.